

Міністерство освіти та науки України
Львівський національний університет природокористування
Факультет землевпорядкування та туризму
Кафедра землеустрою

Пояснювальна записка
до кваліфікаційної роботи
освітнього ступеня «Магістр»
на тему:

**«Обґрунтування заходів щодо раціонального
використання земель сільськогосподарського
призначення»**

Виконав: студент 6-го курсу, групи ЗВ – 61
Спеціальність 193 «Геодезія та землеустрій»

Красневич Ігор Володимирович

Керівник: к.е.н., доцент

Дудич Леся Василівна

Рецензент: Черній Микола Миколайович

ДУБЛЯНИ - 2024 р.

Обґрунтування заходів щодо раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. Красневич І.В. Кваліфікаційна робота. Кафедра землеустрою. Львівський національний університет природокористування, 2024.

63 с. текстової частини, 7 таблиць, 7 рисунків, 41 літературне джерело.

Переглянуто теоретичні основи та методи щодо раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. Проведено аналіз екологічних та економічних умов Рава-Руської територіальної громади. Запропоновано далекосяжні напрямки покращення використання земель.

Для розроблення заходів щодо вдосконалення землекористування об'єктом дослідження є фермерське господарство «Нива» на території Рава-Руської територіальної громади неподалік с. Липники. Для згаданого господарства опрацьовано заходи з приводу раціонального використання земель. Для цього рекомендується опрацювання проєкту організації території ріллі та зніційовано заходи для підвищення рівня використання земель (сівозміна, залуження). Ухвалене чергове проєктне вирішення:

- 1) на землях інтенсивного використання застосувати польову сівозміну;
- 2) на землях обмеженого використання розмістити ґрунтозахисну сівозміну;
- 3) днище балки залужити.

Охарактеризовано суть питання охорони навколишнього природного середовища та охорони праці.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЩОДО РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ.....	7
1.1. Теоретичні положення щодо раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.....	7
1.2. Методичні підходи щодо раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.....	14
2. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ НА ПРИКЛАДІ РАВА-РУСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	19
2.1. Аналіз екологічно-економічних умов.....	19
2.2. Особливості використання земель сільськогосподарського призначення	25
3. РОЗРОБКА МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	28
3.1. Методичні засади побудови раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.....	28
3.2. Спрямованість на вдосконалення використання земель сільськогосподарського призначення	34
4. ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЗЕМЛЕВПОРЯДНИХ РОБІТ.....	48
5. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЦИВІЛЬНА ОБОРОНА.....	54
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	57
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК.....	59

ВСТУП

Актуальність висвітленої теми. Людська діяльність та дія урядів переважної більшості країн спрямована на вирішення практичних екологічних та економічних проблем. На теперішньому етапі економічного розвитку агропромисловий комплекс України є одним з найвизначніших ланок економічних систем головно більшості країн світу з ринковою економікою. Він зростає в умовах відмінної енергетичної забезпеченості, використання широкого спектру агротехнічних прийомів, екологізації на підставі використання теперішніх сучасних енерго- та природозберігаючих методів, технологій і способів хімізації та меліорації.

Агропромисловий сектор України має всі передумови для корисного використання земель сільськогосподарського призначення: багатий ресурсний потенціал цих земель, відповідну правову базу, нові організаційні форми господарювання, офіційно встановлену приватну форму власності на землю, розроблені й адаптовані екологічно безпечні технології, кваліфіковану і досвідчену робочу силу та спеціалістів певного профілю. Однак ці передумови не можуть реалізуватись автоматично. Для їх ефектної реалізації потрібні теоретико-методологічні твердження, науково аргументовані рекомендації і належний механізм проведення щодо їх використання.

Досить значний ступінь екологічного та ресурсного використання змусив уряди більшості країн до ухвалення законодавчої бази відносно забезпечення екобезпеки держави. Слід зауважити, що від стану екологічних та економічних систем залежить задоволення мешканців якіснішими харчами та продовольством взагалі. Провідним виробником продуктової продукції слугує аграрна промисловість економіки, а саме основний її підрозділ сільське господарство. Як сфера виробництва, воно має певні особливості, які діють на його функції в ринково-економічних передумовах. До перебігу сільськогосподарського виробництва використано чотири сектори: оборотні і основні фонди, людська праця, і найголовніше - це земля, яка є базовим

засобом виробництва, яка також вимагає захисту через відтворення та покращення якості ґрунту.

Стан вивчення проблеми. Зосередження щодо раціонального застосування земель сільськогосподарського призначення є значною науковою проблемою. Особливості застосування землі віднайшли зображення в роботах видатних вчених сьогодення. Теорії та аспекти раціонального застосування землі приведено в роботах Богіри М.С., Дудич Л. В., Мартина А. Г., Ступеня Р. М., Казьміра П. Г., Третяка А. М., які також особливу увагу приділили економічним аспектам раціонального землекористування. Фермерські господарства та дієвість їх господарності є об'єктом дослідження великої кількості вчених. Серед яких можна відзначити: Черевко Г., Рєпін К., Дудник О. С. Вчені виділяють велику кількість проблематичних питань що до ефективності господарності фермерських господарств: недостатнє фінансування, диспаритет цін, ризики; проблеми зі збутом; складна система оподаткування, відсутність належної кредитної підтримки, повільний розвиток кооперації. Поодиноким аспектам проблеми правильного використання земельних ресурсів у сільському господарстві віддані наукові праці таких відомих вчених як І. Бурдейного, Д. Гнатковича, В. Горлачука, Г. Горохова, А. Даниленка, В. Дем'яненка, С. Дубровського, Д. Добряка, П. Казьміра, та інших.

Пояснювальна записка присвячена вивченню основних засад щодо раціонального використання земель, знаходження регіональних особливостей землекористування Рава-Руської територіальної громади, Львівської області. Щоб досягнути покладеної мети необхідно розкрити такі завдання:

- проаналізувати теоретичні основи раціонального використання земель;
- розібрати методологічні підходи раціонального використання земель;
- знайти особливості застосування земель сільського господарства в умовах адмінреформи;
- дослідити експлуатацію фермерськими господарствами землі;
- відзначити перспективні напрямки поліпшення користування землі.

Ціллю дослідження є процеси встановлення далекосяжних напрямків корисного користування земель.

Предметом дослідження є теорико-практичні та методичні сторони раціонального використання землі Рава-Руської ТГ. В основі вивчення покладений діалектичний метод та метод системного підходу. Так само при вивченні практичних та теоретичних поглядів організації користування землями сільського господарства застосовувались методи синтезу, аналізу, метод монографії, статистичний метод, порівняння, абстрактно-логічний, дедукції та індукції. Практична важливість результатів даної праці зводиться до можливості їх застосування для забезпечення важливого практичного вжитку земель сільського господарства на регіональному та місцевому рівнях.

В проведеному дослідженні застосовано також статистичні дані відносно кількості та наслідків хазяйнування фермерських господарств, дані різних спеціалізованих служб та дослідження науковців.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЩОДО РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

1.1. Теоретичні засади щодо раціонального використання земель сільськогосподарського призначення

Із розвитком людства суспільство збагачувалось інформацією про землю і навколишнє природне середовище. З накопиченням достатніх даних, а також в залежності від відношення людства до сільського господарства, методи користання землі для отримання необхідної рослинної продукції змінюються.

На даний момент зміст щодо кращого використання земель сільськогосподарського призначення тлумачиться переважно по різному. Найбільше він відповідає поняттю, яке включає, передусім, екологічні та економічні особливості вироблення землеробної продукції. На даний раз доцільним користанням сільгоспугідь, перш за все орних земель, треба вважати таке, у процесі якого сягається науковий доведений економічний ефект людства та забезпечує покращення середовища навколо і землі як основний компонент. При цьому має додержуватися умов: землі для орання мають застосовуватись що до можливостей природнього користання ґрунтів, що враховує потреби обертання й підняття їх родючості [17, с. 34].

Дивлячись зі сторони сформованого розуміння доцільного користування землею треба роздивитись еко-економічні елементи цієї проблеми. Мабуть, що розв'язати її можна прогнозуванням майбутнього екологічного врівноваженого природнього середовища, себто екологічної сфери, й економічного задоволення, яке потрібне для здобутку екологічної врівноваженості та головної мети: виробляти продукти сільського господарства, необхідні спільноті за асортиментом, кількістю і якістю. В даному випадку першочергово вирішується суміш питань з удосконаленням розташування землеробства відносно природних своєрідностей регіонів України та

організування безпечного застосування сільгоспугідь, а також опрацьовують і запроваджують механіку економічних заохочень безпечного екологічного землекористування. Доцільне застосування в цьому значенні може забезпечуватися тоді, коли організація користування землею буде ґрунтуватись на інформації про характеристики взаємних зв'язків, які утворилися в процесі поступового росту між господарськими культурами й природнім середовищем, головню ґрунтами, і являють собою певну закриту систему спільного захисту та збагачення. Комплекс заходів відносно охорони та покращення родючості землі при тому повинні бути невіддільною складовою технологій вирощування сільськогосподарських культур.

До даної інформації відносяться всі показники, повідомлення і вихідні дані земкадастру та матеріали, які стежать за розробкою його складових, а також й становлення придатності земель для орання для вироблення землеробної продукції. Із даних матеріалів територіальні економіко-екологічні особливості виробництва головної продукції землеробства в Україні характеризують: природне районування сільського господарства, показники про якість та властивості ґрунтів і агробіологічні вимоги головних сільськогосподарських культур до природнього, перш за все середовища ґрунту, дані про урожайність даних культур та актуальні показники про виробничі доходи та витрати.

Сільськогосподарським районуванням територія України, як зазначалося, розподіляється на зони, гірські області; зона (область) — на провінції; провінція — на природньо-сільськогосподарські райони. Район — це найменша частина території, яка однорідна за ознаками клімату, геоморфології, фізико-географічних своєрідностей, ґрунтового накриву та других факторів, що значно впливають на рослинний ореол та створюють певну еконішу. Характеризування клімату регіонів дає перспективу визначити межі, в території якої вирощення деяких культур буде мати обмежені (в деяких діапазонах) агро-кліматичні умови. Ця межа є зоною вирощення культури.

Виділення меж вирощення деяких культур в Україні є першим етапом агроекологічного тлумачення матеріалів природньо-сільськогосподарського

районування для вивчення екологічних умов вироблення продукції землеробства.

Рівень розвитку сільського господарства певною мірою залежить від дієвого використання деякими об'єктами господарювання присутнього в них прогресу і, саме, земресурсів. Це має хороше сприяння поліпшенню економічних показів роботи саме сільськогосподарських підприємств, спричиняє збереження, а в деяких випадках і помітне поліпшення стану земресурсів. Насамперед актуальним є становлення новітніх підходів в поліпшенні теперішньої системи сільськогосподарського користування землею. З даною метою потрібно розробляти й впроваджувати певні методи для регулювання та використання певних підвидів виробничо-економічних ресурсів. Одною з головних причин слабкої ефективності сільськогосподарського землекористування та сільськогосподарського виробництва є, як називають, споживацька модель господарювання. Добротні земельні ресурси сьогодні дають більшості сільгоспвиробникам бути байдужими до екологічних проблем. Зміна такої макету дозволить місцевим виробникам сільгосппродукції вийти на значно вищий рівень користування сільськогосподарською землею.

Немає узагальнених опрацювань наукового обґрунтованого критерію щодо вирішення питань дієвого та водночас екологічного збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення. Використання земель господарств, яке передбачає позитивний розквіт їх меж, забезпечується перш за все земельним устроєм, якому передують визначення громадських потреб у агропродукції та підбір для сформульованих умов її виготовлення. Стадії виконання поточної умови мають такі фактори: 1) вивчення ринку продукту та запит на нього; 2) вивчення вимог виготовлення аграрної продукції (екооцінка культур та земель); 3) зрівняння всіх чинників та їх оцінювання загалом (рис. 1.1) [21, с. 152].

Рис.1.1. Модель методичного процесу доцільного використання землі.

Вивчаючи проблеми творення дієвого землекористування, треба співставляти підсумки з врахуванням можливості сполучити усі позначені тут умови. Погодження виміг (потреб та попиту) та можливості виконати ці потреби при застосування якогось земляного масиву затверджує доцільний підхід до користання земельними ресурсами. Також появляються умови щодо збереження певних аграрних ландшафтів і дотримання законів раціональної організації меж. Наведені проміжки містять в собі низка надважливих задань, які вимагають вивчення [21, с. 154].

Врожайність переважної більшості сільгосп культур в сільгосп підприємствах в незалежності від форм власності не підлягає справжнім властивостям ґрунтів. При тому ця невідповідність близька до 30%. По іншому кажучи в теперішніх умовах господарювання підприємства сільського господарства недоотримують велику частку фінансових прибутків. В певних випадках це призводить до збитковості цих підприємств. Надмір робітничої сили теж не спонукає до підвищення продуктивності роботи і перш за все, в підприємствах сільськогосподарського сектору. На основі даного явища є з

одної сторони дана специфічність усього сільського господарства, а з другої непропорції в зайнятості населення, що проживає у сільській місцевості з тих часів. Є наявною досить низька забезпеченість майже всіх видів підприємств сільського господарства. Підняття забезпеченості дасть можливість водночас вирішувати декілька проблемних питань в користуванні сільськогосподарськими землями. Зосібна, воно буде сприяти: прискоренню інтенсивності виробництва сільського господарства; підвищенню врожайності сільськогосподарських культур; покращенню стану ресурсів землі та збільшенню ефективності праці в сільському господарстві. Прийдешній стан задоволення сільськогосподарських потреб виробничими нематеріальними продуктами посуті є складним. Так, загальна маса виробничих фондів підприємств сільського господарства характеризується фізичним зносом та є застарілими морально.

Оскільки у ринкових умовах основою організації дієвого сільського землекористування є дохід підприємств сільського господарства, то окрім врожайності сільськогосподарських культур потрібно скурпульозно роздивитися систему утворення цін на саму продукцію сільського господарства і обсяг оподаткування цих підприємств. У даному відношенні все більшою постає залежність між забезпеченням фінресурсами та ефективністю і розмірами використання даного у підприємствах сільського господарства потенціалу ресурсів. Себто чим ліпше це підприємство задоволене фінресурсами, тим більше у нього можливостей щодо застосування прогресивних технологій та більш ліпша організація користування землями сільського господарства та виробництва. Щоб збільшити ефект користування сільськогосподарськими землями потрібне кредитування банками фірм АПК. При цьому надважливо розгорнути полегшене кредитування даних підприємств. Істотно гальмують даний процес збільшені кредитні ставки, надання короткотермінових кредитних позик та високий рівень неповернення кредитів. Найвдалішою з позицій що викладені є кредитування сільськогосподарських підприємств Лісостепової зони. Однак велика частка кредитів все ж надається у товарній, а не у фінансовій формі.

Ефективність праці сільгосп підприємств за наявних методик є досить упередженою. Однією з причин даного явища є присутність у підприємствах сільського господарства земель сільськогосподарського призначення різної якості. Окрім іншого це значно знижує ефективність заходів щодо розвитку сільськогосподарського виробництва. Дану невідповідність усунути дозволить певною мірою дослідження ступенів залежності величин і одержаних доходів підприємствами сільського господарства, рівня та наявності у них землі. Тому наявна залежність між урожайністю та економічними показами роботи підходящих підприємств сільського господарства та з другої сторони площ земельних ділянок і у виробничому господарському процесі. До регресних процесів потрібно привязати також: змив ґрунту, зниження його механічного та хіміко-фізичного складу зниження рослинного покриву та ін. Проте максимальною мірою ефективності сільськогосподарського користування землею в Україні залежить від сприятливих кліматичних умов (на 50% та більше). У той же період, як залежність від міри забезпеченості головними фондами та трудовою силою складає біля 25%. Значної шкоди землекористуванню дало і надалі завдає порушення екологічної збалансованості між ріллею, пасовищами, луками, тощо, з одного боку, а використання великих ділянок малопродуктивних натурних угідь з іншого боку. Все це, а також застосування просапаної системи привело до негативних значень у розвитку руйнівних ерозійних процесів.

В більшості випадках великої шкоди сільськогосподарському землекористуванню завдає застосування мінеральних добрив. Це зумовлено як низькою якістю останніх так і використанням їхньої надмірної кількості. Негативний вплив мінеральних добрив полягає у наявності в їхньому складі деяких шкідливих домішок з одного боку, та у розділеності цього впливу з іншого боку. Другими словами мінеральні добрива крім ґрунту діють ще й на інші середовища, доприкладу ліси, атмосферу, тощо. Саме тому екологічна економічна втрата від використання самих мінеральних добрив слід враховувати у перерахунку по типах добрив або по типах сільськогосподарських угідь. Формулювання даних збитків дасть змогу розробити повну систему відносно

стимулювання попередженню певних збитків , що були завдані землекористувачами. Це першочергово сприятиме збільшенню загальної ефективності сільськогосподарського землекористування.

Після перерозподілення земель по формах власності ступінь їх використання значно зменшився за крайній період. Це призвело до нехтування цілою лінією природничих заходів та зрушення системи -обґрунтованих науково сівозмін. Одною з головних причин даної ситуації є суперечливість між громадськими та приватними заінтересуваннями. З уведенням ринку земель дана суперечливість тільки буде загострюватись. Складовими частинами міжвласних суперечливостей є рівень освоєності земель; напрям користання; частота використання та величина поганого антропогенної дії на ці землі.

Є різною площа задіяних у виробництво сільського господарства земель підприємствами різноманітної форми власності). Проте у переважної більшості з даних підприємств площі землі змінюються постійно. У середніх та малих підприємствах ці межі, переважно зростають, на відміну від великих де - зменшуються. Проте на результати їхньої роботи це не впливає. Зростання кількості землі що знаходяться у власності фізосіб, також на правах оренди, вимагає зміни заходів з охорони, репродукції та доцільності користування самими земельними ресурсами.

У системі охорони та використання земель головною є вилучення земельних ділянок зі значними нахилами, порушеннями та змінами [1, с. 25; 8, с. 28; 12, С. 110]. В Україні перебувають в обробітку немалі площі еродованих, малопродуктивних та деградованих земель, їх площа постійно зростає, а також зростає площа земель забруднених промисловими речовинами. Їх недоцільне використання викликало зниження їх родючості та значних щорічних втрат гумусу [35, с.160].

1.2. Методичні підходи до раціонального використання земель сільськогосподарського призначення

Землеустрій – це соціально-економічний хід, що розгортатиметься і не є разовим заходом. Землевпорядкування (землеустрій) варто розглядати як систему землевпорядних дій з планування, впорядкування, організації землекористувань в ринкових умовах [9, с. 33].

Проблематика користування землею набула великої напруги у відносинах між аграріями в Україні. Це спричинено тим, що досить невігідно склалися обставини з охороною і раціоналізованим використанням земельного фонду — основного багатства країни. За останні роки для промислового будівництва й дороги відступило багато орної землі, а деякі осталися забутими та позаростали чагарниками. Приблизно мільйон гектарів заповідних неповторних родючих земель перебувають під штучними водними розливами протягом Дніпра. Ряд водойм, зокрема Черкаське та Київське, квітнуть водорослями влітку, що зашкоджує розведенню риби. Надто хвилює чи варте існування «Київського моря», що займає не тільки чимало хороших земель, а й вчиняє великий вплив на утворення мікроклімату Києва, який значно погіршився.

Великої шкоди земляним фондам наносять шляхом уведення в дію необґрунтованих проєктів меліоративних систем. В Україні тільки в другій частині 80-х років вивласнено зі складу меліоративних земель 240000 га угідь, які не були у використанні за призначенням. Це в головному рівноцінно площі трьох стандартних сільських районів у західному регіоні. Підставою такого стану стала втрата водяних джерел, перебільшеної мінералізація води для поливу, непростий рельєф місцевості тощо. Подібні невірні розрахунки обертаються великими витратами держкоштів. Важливими для землеробства є й моральні втрати, що недобре позначаються на ставленні його до роботи. Водночас розповсюдженим явищем є недоцільне застосування земель, меліоративних у тому числі, де мали місце всі передумови для їх високопродуктивного використання, продуктивної віддачі. Присутність в

Україні різноманітних ґрунтових територій є розповсюдженою проблемою у землекористуванні. Більше 20 млн. га знаходяться під еродованими землями. Кожного року з гектара даних земель вимивається орієнтовно 15т ґрунту, безвідновно губиться 400-500 кг гумусу, 500-600 кг поживних речовин. Все це беззупину сприяє замуленню річок, озер, ставків. На ряду із залишками водоростей у водоймах накопичується мул (сапропель), що мало використовується для поліпшення родючості ґрунтів. Окрім цього, наша країна має дуже великі поклади торфу, що є значною поживою для рослин при введенні у ґрунт. Але і це добриво застосовується мало. Керуючись досвідом накопиченим Прибалтійськими країнами, практичне застосування таких добрив має великий економічний та господарчий ефект [28, с. 123].

Земля губить родючість, свій дорогоцінний живильний потенціал. Через руйнівну дію ерозії, підвищеного господарчого користування, невірної обробки, недотримання агрономічних і технічних методів застосування та несумлінності, орні землі нашої країни щорічно гублять 19 - 20 млн.т найціннішої речовини, а саме гумусу. Це стало причиною появи нестачі у ґрунтах органічних речовин, що складає понад 4 т на один гектар ораних земель. У результаті господарської дії із землі відбирається набагато більше живильних речовин, аніж додається органічних, органомінеральних, мінеральних сумішей та ін.. До діла, американський уряд, щорічно бере в оренду у фермерських господарств 10-20 млн. га землі і законсервовує їх, для відновлення складу ґрунтів та збільшення вмісту у них біокомпонентів.

Велике втрачання гумусу стається внаслідок недостатнього внесення органічних добрив у ґрунт. Але тваринництво в Україні може гарантувати тільки 280 - 300 млн. т органіки. Отож, нехватка органічних добрив складає 100 - 200 млн. т, що вимагає значного покращення роботи у виготовленні, накопиченні та введенні у ґрунт органічних добрив, землеробної культури. Збільшуються межі солонцюватої, засоленої та еродованої землі, а також збільшуються межі кислих ґрунтів. До слова багато орної землі виключається для потреб несільськогосподарської діяльності. Окрім людського порушення, межі орних земель зменшуються внаслідок підтоплення, заболочення та ін...

Збільшення людської діяльності в Україні більш негативно позначається на забезпеченні землею в перерахунку на одну людину. У 1994 р. площі ріллі на одну людину скоротились до 0,64 га проти 0,80 га в 1960 р. По областях відповідні дані ще значніші. У Закарпатській області даний показник рівний 0,15 га, у Івано-Франківській - 0,28 га, у Львівській - 0,31 га, у Донецькій - 0,32 га, чи удвічі менший, аніж по Україні. Також потрібно зазначити, що за даний період зменшилась плодючість земель, кількість гумусу у ґрунті знизився на десяту частку.

Даний стан підштовхує до розважливого обдумання небезпечної ситуації і приймання кардинальних дій відповідно до зменшення дефіциту землекористування, а конкретніше - принаймні утримання на даному рівні. Науково доказано, що за хороших умов висота ґрунту в 1 см може нарости лише на протязі одного століття. Отож, проблематика користування землею важлива настільки, що є основними для перспективного розвитку сільськогосподарського виробництва.

З даної причини прийнято багато важливих рішень, у яких вірно викладається поняття про землю, як виняткову біологічну, господарську, економічну та соціальну вартість, а також моральну винятковість. Та в житті простежувались значні розбіжності між заявним і реальним станом проблематики. Декларація недооціненності землі супроводжувалась невідповідальним відношенням до неї під час вирішенні великої кількості питань суспільної діяльності. В народі кажуть: «поганої землі в природі немає, є її погані господарі». Саме цим виявляється ставлення суспільства до свого найосновнішого засобу виготовлення. Тільки при уважному господарництві ми можемо розраховувати на більш високі покази врожайності.

Вітчизняними науковцями визначені регіональні та обласні плани землеробства, їхні підґрунтя становлять наукові змотивовані сівозміни про використання в господарствах різноманітної спеціалізованості та напрямків господарності, з приспособленою системою обробки ґрунту, запровадження економічних та виробничих технологій. У даних планах впровадженні дуже важливі досягнення науки агробіології, прогресивної практики. Під час їхнього

формування брались до уваги дані щодо фізико-хімічних властивостей ґрунтів, присутність в них поживних речовин, маси гумусу, а також значна дія сонця, вітрової ерозії та інших чинників на видозміни в ґрунтах.

Освоєння плану землеробства формує певні гарантії сталого введення рослинництва на посиленому підґрунті, контролю врожайності, затвердження впевненого загального виробництва зерна, техніковини тощо. Навик господарності в землеробстві на прикладі використання систем упевняє в переважності цього визначного наукового підходу. Виходячи з цього, УНДІ землеробства на прикладі одного колгоспу на Київщині спроектував модель захисту ґрунту системи землеробства з контурною меліоративною організацією території. Такий макет дає гарантію захисту ґрунтів від дії ерозії та покращення праці на 15-20%.

Вирішення термінових питань у землекористуванні, справа як фахівців та поодиноких ентузіастів, а також всього населення. Землекористування потребує також новітнього рівня громадянської відповідності. Це велика проблема на державному рівні, адже ніяким досягненням наукового та технічного прогресу не під силу знайти повної заміни такому великому достатку, яким є земресурси [28, с. 137].

Щодо проблем оновлення родючості ґрунтів потрібно підходити водночас із декількох сторін: потрібно додавати добрива та використовувати сівозміну. Щодо добрив, ліпше розпочати із звичайного хіманалізу ґрунту, обстежуючи його на кислотність (рН), наявність перегною, фосфору, калію і магнію. Кислотність ґрунту повинна бути від слабкокислого до нейтрального, при потребі потрібно зробити вапнування ґрунту. При вмісті поживних речовин менше середніх значень, разом з органічними добривами, доповнюємо їх мінеральними добривами, які дозволені в екологічному сільському господарстві. Після виконання цих дій, перестрибуємо до сівозмін, тобто, вводимо рослину, що покращує родючість ґрунту. Першочергово йде мова про багаторічні бобові види, у перемішку з коренеплодами, травами, які удобрені органічним гноєм, а також, проміжні культури на органічні удобрення. Але потрібно пам'ятати, якщо поруч із проблематикою поганої родючості ґрунту

наявна проблематика бур'янів, то насамперед добір рослин та нагляд за ґрунтом перенаправляємо на боріння з перебільшеним розвитком бур'янів, і тоді тільки - на покращення родючості ґрунту.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ НА ПРИКЛАДІ РАВА-РУСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Аналіз еколого-економічних умов.

Розташована на північному заході Львівської області, Рава-Руська територіальна громада має дуже зручне географічне положення (рис. 2.1).

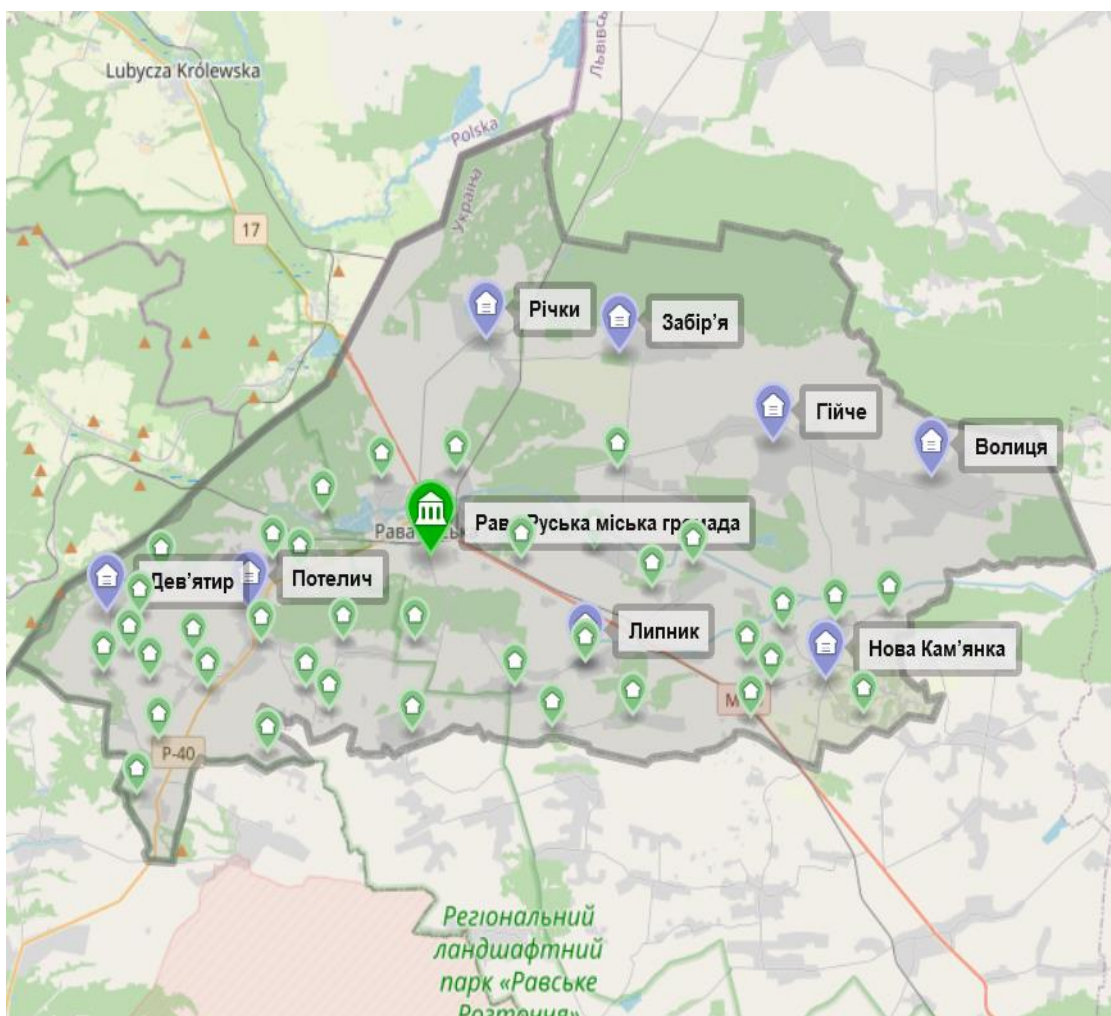

Рис. 2.1. Карта (схема) Рава-Руської територіальної громади.

Загальна кількість рад, які об'єдналися становить – 9 одиниць. Загальна площа Рава-Руської територіальної громади становить 319,1 км². Загальна кількість населення – 25833 чол., в тому числі міського населення - 8641 чол., сільського - 17 192 чол.

Населені пункти, що увійшли в склад територіальної громади: с. Березина, с. Борове, с. Буди, місто Рава-Руська, с. Великі Долини, с. Вільшанка, с. Волиця, с. Гійче, с. Гіркани, с. Гірки, с. Голокам'янка, с. Горяни, с. Гута Обединська, с. Дев'ятир, с. Дубрівка, с. Думи, с. Забір'я, с. Загір'я, с. Зелена Гута, с. Йоничі, с. Капелюх, с. Клебани, с. Ковалі, с. Криве, с. Липник, с. Лосини, с. Луг, с. Лужки, с. Луцики, с. Малий, с. Малі Долини, с. Мощана, с. Ниви, с. Нова Кам'янка, с. Оліярники, с. Пільце, с. Помлинів, с. Потелич, с. Равське, с. Рата, с. Річки, с. Синьковичі, с. Сорочі Лози, с. Старе Село, с. Чорнії, с. Шабельня.

Клімат помірний континентальний (з теплою зимою та прохолодним літом) зі значною кількістю поверхневих опадів. Поверхня землі рівнинна з невисокими ділянками пагорбів. Для даної місцини характерні виражені підвищення та зниження округлих форм, висота не перевищує 200 - 250 м.

Приморозки являються явищем, що негативно впливає для культури. Настання даних приморозків цілком залежить від природніх умов місцевості. В основному вони приходять під кінець травня, спочатку червня. Значно більша кількість опадів припадає на літні місяці (червень, липень), а значно менша у зимові місяці (січень, лютий).

Посуха у регіоні майже відсутня. Частка опадів, що випадають перевищує частку випаровуваної вологи, на загал кліматичні умови дають можливість для вирощування усіх районованих (Яворівський природній сільськогосподарський район) сільськогоспкультур [31, с. 67].

Транспортні розв'язки - це шляхи для залізничного та автомобільного транспорту, які відносяться до державного та районного призначення. Хороша транспортна розв'язка дає можливість без зусиль перевозити вирощену продукцію на переробку, а з іншої сторони перешкоджає прогресу внаслідок значних охоронних зон.

На цій території розповсюджені такі родючі ґрунти – дерново-карбонатні, сірі опідзолені, дернові, а також досить розширені дерново-підзолисті, а на пониженнях - лучні, лучно-болотні і дернові ґрунти.

Загалом по території рельєф рівнинний, але поширений мезо- і мікрорельєф вплинув на значну строкатість ґрунтів, що досить негативно діє на їхнє правильне застосування.

Рава-Руська територіальна громада заснована у 2020 р. під час введення адмінреформи та процесів збільшення адміністративно-територіальних одиниць. Учені відзначають, що навики збільшення АТО мають і хороші, і нехороші наслідки, про що свідчить значний досвід з-закордону. До всіх поселень не можливо використовувати один критерій, реформа також була невдалою, коли нав'язувалась зверху. Вона мала значний успіх коли відбувалось добровільне об'єднання місцевих влад. Під час цього враховувались деякі особливості, а саме: родинні зв'язки, національні традиції та інше. Початковим формуванням в переважній більшості є комуни, що мають різні назви у різних країнах. Бажано не змінювати назв АТО, щоб не порушувати закладені стереотипи у свідомості громадян, [40].

Перш за все, треба розпочинати із вірного спрямування виду діяльності ТГ на організування стратегії соціальних та економічних завдань, науково-технічних планів підприємств й організацій, що розташовані на території ТГ. Важливим є сприяння розшук та реалізування найдієвіших форм співробітництва усіх членів суспільних процесів, а також наукових інститутів, закладів вищої освіти (ЗВО), виробників товарів, а також активне утворення регіонального кластера. Майбутній розвиток ТГ неможливо усвідомити без стратегії довгострокового розвитку, що повинна бути вписаною до природних та економічних, соціальних та екологічних умов а також та показувати потенціал і вимоги ТГ.

На сьогодні відомості про земельні ресурси їхнє застосування та обмеження, так само про власників та користувачів земельними ділянками виявляються у різноманітних держорганах та держустановах. Саме тому першочергово необхідно зробити аналіз, про дані які є в ТГ, а їх повність та актуальність (рис. 2.2).

Але даних відомостей замало для розв'язання питань спланування, охорони та вигідного використання земляних ресурсів. Саме для цього

необхідно скеровуватись у певні органи та установи щоб одержати додаткові вихідні дані.

ОТГ можуть володіти наступною інформацією:

- ✓ **Генеральні плани** населених пунктів.
- ✓ **Нормативна грошова оцінка земель.**
- ✓ **Перелік назв елементів вулично-дорожньої мережі.**
- ✓ **Погосподарські книги.**
- ✓ **Інформація про землі комунальної власності**, які надані в оренду.
- ✓ **Перелік об'єктів нерухомості**, які обліковуються на балансі ОТГ та її комунальних підприємств.
- ✓ **Списки платників земельного податку.**
- ✓ **Інформація про підприємства**, які є основними користувачами земель в межах ОТГ.

Рис. 2.2. Інформаційні джерела про застосування земель ТГ.

Для притягнення вкладень у розвиток громад інвесторам потрібно надати хороші об'єкти. Багатообіцяючим напрямком для притягнення інвестицій в ТГ на даний момент являється туризм, передусім «зелений туризм» в сільській місцевості. Розвиваючи «зелений туризм» можна було б досягти підняття надходжень до бюджету, стимулювання розвитку малих і середніх бізнесів у певних напрямках, утворення нових робочих місць, значного скорочення мігрування людей і найголовніше процвітання громади [8].

На рис. 2.3 видно ключові зміни також їхні характеристики щодо просторового планування, на які можуть претендувати ТГ відповідно до прийнятого ЗУ 711-ІХ від 17.06.2020 «Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо планування використання земель».

Закон про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо планування використання земель № 2280

Рис. 2.3. Змінювання в розробленні та плані документації по землевпорядкуванню згідно ЗУ «Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо планування використання земель».

Пропозиція законопроекту полягає у врегулюванні питань щодо встановлення комплексного просторового планування ТГ, що в свою чергу прибирає необхідність розробки певних, подібних по змісту, виглядів містобудівних документів та документацій із землеустрою. А також нормалізує пункти, що зв'язані із підтвердженням цьої документації і подальше формування електронної картографії при плануванні території.

Присутність різноманітних теркомплексів України, різноманітність традицій, звичаїв та обрядів (святкування різноманітних свят), народних промислів утворюють великі переваги даних туристичних послуг на ринку Європи.

Для більш детального аналізування просування «зеленого туризму» додано SWOT-аналіз (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 - SWOT-аналіз просування «зеленого туризму» в ТГ.

Сильні сторони	Слабкі сторони
наявність значного ресурсного потенціалу	відсутність в сільських жителів стартового капіталу
можливість паралельного розвитку інфраструктури (дороги, готелі і т.п)	відсутність якісної реклами зеленого туризму в країні
формування відповідних інституціональних інституцій	відсутність технічного забезпечення
покращення фінансового становища місцевого населення	відсутність необхідної інфраструктури
розвиток туристичної галузі в цілому залучення інвестицій	недовіра та безініціативність населення
Загрози	Можливості, що розвиваються при реалізації
моральна та культурна неготовність місцевого населення до туристичного бізнесу	підвищення рівня життя населення
збільшення рівня забрудненості території побутовим сміттям	збільшення наповнення місцевих бюджетів за рахунок податків з даного виду діяльності
відсутність необхідних знань	підвищення рівня самосвідомості громадян
неготовність органів місцевого самоврядування до врегулювання відповідних питань	створення нових робочих місць
розвиток тіньового ринку даних рекреаційних ресурсів	підвищення загальної інвестиційної привабливості прилеглих територій
	розвиток бізнес-середовища

Дані аналізу показують, що попри слабкі сторони і небезпеки, наявна велика кількість міцних сторін, що можуть бути розвинені під час запуску розвитку «зеленого туризму». Є велика необхідність співпраці з іноземними інвестиціями, у розвитку «зеленого туризму» що дозволить використати значний природний і територіальний ресурс ТГ в Україні. Але для цього на початках потрібно розробляти інституціональні засади та інститути.

2.2. Особливості використання земель сільськогосподарського призначення

Фермерський рух за часів незалежності отримав значний розвиток та зміцнення. Відповідно до статистики опісля 90-х років, під час швидкого формування фермерських господарств, сталося зменшення їхньої кількості в Україні, зате з 2015 р. їх кількість збільшується (табл. 2.2) а також зростає їхня частка у виробництві.

Таблиця 2.2.– Динаміка кількості фермерських господарств в Україні.

Рік	Кількість фермерських господарств	Приріст (+, -) до 2016
2016	43 897	-
2017	44 583	+596
2018	45 280	+1383
2019	46 050	+2153
2020	46 998	+3101

Щороку кількості фермерських господарств збільшувалось про що показують приведені вище відомості. Дані господарства мають власну нішу в сільському господарстві України та мають перспективи розвитку [41].

Завадою для підняття фермерства стає нехватка коштів, яка спричинена нерівністю цінової політики на сільгосппродукцію та промислову продукцію: підростання вартості промислової продукції досить переганяє підняття державних закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію. Попри те що в Україні та Львівській області, безпосередньо, відбувається зменшення автопарку сільськогосподарських машин, тракторів та енергопотужностей у фермерських господарствах, але загалом об'єм вироблення продукції господарствами постійно збільшується з кожним роком [12]. В останні роки спостерігається позитивна динаміка щодо технічного забезпечення господарювання в фермерських господарствах (табл. 2.3) [41].

Таблиця 2.3 – Присутність сільськогосподарської техніки у фермерських господарствах України.

Вид техніки	Наявність техніки (одиниць)			+,- 2019 до 2010
	2010	2015	2019	
Трактори	29254	34528	41783	+12529
Вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі	12590	14243	15655	+3065
Тракторні причепа	10194	9793	15017	+4823
Плуги	10034	14490	19654	+9620
Культиватори	14098	19780	25309	+11213
Борони	30534	34363	35660	+5126
Сівалки	15453	19342	24322	+8869
Картоплесаджалки	605	715	701	+96
Розкидачі гною і добрив	2702	4562	7305	+4603
Зернозбиральні комбайни	7743	8774	9986	+2243
Кукурудзозбиральні комбайни	344	321	457	+113
Кормозбиральні комбайни	558	493	383	-175

Згідно приведених в таблиці даних, спостерігаємо, що загальна кількість техніки у фермерствах збільшилась, зате відбувається зменшення чисельність кормозбиральних комбайнів. Варто зазначити, що загалом кількість фермерських господарств за цей період збільшилась.

В Україні зі стартом ринкових відносин розпочалось утворення фермерських господарств, яке супроводжувалось утворенням державної підтримки для їхнього розквіту. Потреба останнього зумовлюється великим впливом фермерства на соціальний та економічний розвиток села завдяючи збільшенню виробництва й забезпеченню соціальних потреб у продукції сільського господарства, підняттю ефективності застосування природних, людських і капітальних ресурсів при охороні навколишнього середовища, збільшенню рівня й покращенню рівня життя населення у селах, створенню інвестиційних та інноваційних зон і вирішенню соціальних проблем сіл. Згідно досліджень іноземних вчених, сильною стороною фермерських господарств слугує їх стійкість. Вони працюють з великим ризиком і невизначеністю, що характерно для галузі

сільського господарства, за цим зберігаючи власну структурованість, функціональність та самоідентичність [10, с. 92].

Підняття фермерських (селянських) господарств потребує організованої, матеріалізованої та фінансової допомоги і підтримки з боку місцевої влади та держави. Значним фактором розвивання фермерських господарств становить державна підтримка через різноманітні програми. Підтримку зі сторони держави, першочергово бачимо у створення ринків збування.

Малі розміри фермерських господарств не дають змоги вести ефективне сучасне виробництво [41]. Державі потрібно ухвалити відносно цих підприємств певні науково-обґрунтовані задачі: забезпечення консультативними та освітніми послугами; підтримувати зайнятість молоді у селах; субсидювати закупівлю міндобрив і кредитів на новітню техніку, підвищувати якість насіння і породистості тварин; сприяти розвитку споживчої кооперації, для донесення до споживачів своєї продукції; розвивати довгострокові кредити, зменшувати відсоткові ставки; поліпшувати лізинг сільгосптехніки та оснащення.

Перспективним являється напрямок розвивання фермерських господарств що займаються вирощуванням екологічної продукції. Ця продукція має збільшуваний попит на ринку. Збільшення вирощування чистої екопродукції є одним з інструментів економічної стимуляції раціоналізованого використання та охорони земель [12].

Переважаючими напрямками процвітання фермерських господарств в Україні повинно бути вирощення органічних овочів та фруктів, а також певних видів зернових та олійних. У цьому дрібнотоварні фермерські господарства мають певні переваги над крупними господарствами [39, с. 7-8]. На сьогоднішній день льон в Україні відноситься до віддільної культури. Львівщина давно вважається регіоном по вирощуванні льону. Завдячуючи особливим природним і кліматичним умовам у нашій області виготовлення продукції з льону було сконцентроване у Поліссі, а також у передгірних та гірських районах Карпат. Дані райони забезпечені найбільш сприятливими умовами для вирощування льону – присутня значна вологість ґрунтів.

РОЗДІЛ 3

РОЗРОБЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДЛЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХОДІВ ЩОДО РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

3.1. Методичні основи організації раціонального використання земель сільськогосподарського призначення

Посилене зростання агропромислового комплексу України неможливе без оптимізування земельних угідь. Оптимальним є відношення дестабілізаційних чинників до стабілізаційних що є не більшим від одиниці. До цих розрахунків не належать урбанізовані і техногенно змінені території. Це означає, що розораність земель на території України не повинно перебільшувати 40%, а частка ріллі від площі сільськогосподарських угідь — 50%. Необхідно вивести з інтенсивного обробітку площу ріллі понад 8 млн. га. Провідні західні держави мають ще меншу розораність, ніж планується, і при цьому в них виникає необхідність у штучних заходах щодо зменшення обсягів сільськогосподарського виробництва.

Згідно із рекомендації раціонального використання земель на ландшафтно-екологічній основі виділяють 7 категорій: 1 категорія – схили до 1° (незмиті ґрунти), придатні для вирощування без обмежень всіх сільськогосподарських культур; 2 категорія – схили 1°-3° незмиті ґрунти, з плямами слабозмитих, можна вирощувати просапні, густопокривні культури, багаторічні трави; 3 категорія – схили 3- 5°, ґрунти - слабозмиті (вирощування густопокривних і багаторічних трав) ; 4 категорія – землі до 10° (вирощування багаторічних насаджень); 5 категорія – 0-3° з лучно-болотними ґрунтами, 3°-5° землі лукопасовищного використання; 5°-7° – придатні для кормових угідь; 6 категорія – природні кормові угіддя (схили, перевищують 7°); 7 категорія – непридатні для с.-г. використання, залуження чи заліснення [27].

Методичною основою раціоналізації сільськогосподарського землекористування є організація угідь та їх впорядкування. При запровадженні

сівозмін для збереження екологічної стійкості та властивостей ґрунтів необхідно враховувати оптимальне співвідношення культур. Обрання культур залежить від сукупності чинників: потужностей агроформувань, спеціалізації, вимог ринку, природних умов, дотримання їх співвідношення. Сівозміна забезпечує захист від ґрунтової, від порушення енергетичного режиму та зниження врожайності. Сівозміни розподіляють на типи і види. Вид сівозміни визначає співвідношення основних груп культур і парів, тип сівозміни визначається основною продукцією. Є три типи сівозмін: польові, кормові і спеціальні. Сівозміни, в яких сільськогосподарські культури забезпечують захист ґрунту називають ґрунтозахисними [30, с. 20-21; 3, с. 52].

Неупередженим показником оцінювання рівня продуктивності землеробства являється наявність фотосинтетичної активної радіації (ФАР). Освоєння до 1% ФАР свідчить про суто екстенсивну систему землеробства. Приклади господарювання значної кількості українських сільськогосподарських підприємств показують, що тільки завдяки своєчасному і якісному виконанню робіт можна впевнено прогнозувати одержання рослинницької товарної продукції на рівні 2% ФАР. А це вказує на принципову можливість скорочення ріллі удвічі без зменшення обсягів виробництва рослинництва. Провідні західноєвропейські країни нині гарантовано використовують до 3 % ФАР. Скорочення ріллі не призведе до зменшення товарної рослинницької продукції, якщо буде наведено елементарний порядок у використанні земель, які залишаються в інтенсивному обробітку. Виведення з інтенсивного сільськогосподарського використання малопродуктивних земель (деградованих, низько технологічних тощо) зумовлює не лише зменшення екологічного ризику, а й припинення розпорошення коштів, ресурсів і праці. Світовий досвід показує, що підвищення ефективності сільського господарства можливе тільки за умов інтенсивного використання високородючих ґрунтів і зниження вкладень у малопродуктивні землі.

Для переходу до просторної структурованої різності екосистем, потрібно частку орної землі вилучити з обробітку і зробити на них фітомеліоративні засоби. Отже, ландшафт сільського господарства збільшиться

природними й штучними фітоценозами, насамперед: пасовищами, луками, постійно залуженими ділянками, насадженнями лісів.

Згідно досліджень науковців, пониження розораності землі від 80 – 90% до 50 - 60% і збільшення частини природніх фітоценозів до 25 - 30% допомагає великому зменшенню ерозії та підняттю продуктності агрофітоценозів. Згідно досліджень Інституту землеробства виявлено, що заліснення ландшафту до 2% втрачання поверхневими стіками являють: азот - 5,0 кг/га ; фосфор - 0,12 кг/га; калій - 0,91 кг/га. Заліснення до 27% дає різке зниження виносу даних елементів. Зі збільшення в ландшафті частини ріллі втрачання з поверхневими стіками ґрунту й поживних речовин піднімається пропорційно. При розораності землі до 50% виніс азоту становив у сім раз більше, а фосфору відповідно в два рази більше у порівнянні із 20% розораністю.

Наукові дослідження свідчать, про те що зі зростанням крутизни схилу еродованість ґрунту збільшується. Роботи що проводяться на схилах з нахилом який перевищує 3 градуса, призводять до збільшення затрат на паливо приблизно на 30 - 40%.

Усі ці дані свідчать про те, що з економічної й екологічної точок зору не вигідно і нерационально щороку обробляти схили крутизною понад 3 градуси. Вони підлягають обов'язковому вилученню з обробітку. При цьому найдоцільніше буде відвести їх під постійне залуження й заліснення.

У перспективі необхідно скоротити площу ріллі ще на 4— 5 млн. гектарів. Резерви наявні, оскільки в Україні є значні обсяги дефльованих ґрунтів (південні області), засолених, солонцюватих, перезволожених, легкого гранулометричного складу та ін.

Із зростанням екологічного навантаження на довкілля гостро постала проблема відновлення та збереження природних екосистем (заплави малих і середніх річок — прилеглий водозбір). Для цього слід зберегти за державною власністю охоронні смуги вздовж водоймищ шириною не менше 0,1—0,5 км залежно від норми науково обґрунтованої потреби у їхній охороні та з метою збереження біологічного різноманіття.

Систему заходів розробляють для всієї водозбірної території та окремо для прибережної водоохоронної зони. Всі природоохоронні заходи на водозбірних територіях поділяють на організаційно-господарські, агротехнічні, гідротехнічні, лісомеліоративні та протипожежні.

Основним напрямом використання, виведених з інтенсивного обробітку орних земель під залуження є кормовиробничий, тобто вони повинні служити для одержання високопоживних пасовищних кормів з метою виробництва дешевої м'ясомолочної продукції виробниками різних форм власності на землю.

Досліди та зарубіжний досвід показують, що за три—чотири роки можна відновити багатовидову та господарсько-цінну рослинність, яка глибоко адаптована до місцевих умов і здатна самовідновлюватись [7, с. 92].

Задля впокращення держрегулювання земельних відносин і підняття ефективності керування земляними ресурсами потрібно покращити матеріально-технічну базу держорганів земельних ресурсів та закріпити за ними певні основні функції:

- забезпечення нормативного і методичного врегулювання земельних відносин;
- держконтроль за охороною та використанням землі;
- організування землевпорядних робіт, проведення держмоніторингу і основне ведення держкадастру земель.

Задля покращення контролю за користуванням та охороною земель передбачено: вдосконалити здійснення контролювання за користуванням та охороною землі, та механізм моніторингу землі, та землекористування для вчасного виявлення та оцінювання зміни стану землі; впровадити економну стимуляцію охорони землі, яка спрямована на підняття зацікавленості власників і землекористувачів у охороні земель від поганих чинників людської діяльності; поліпшити профілактику для попередження порушення земельного законодавства, інформування людей про діяльність органів, що здійснюють держконтроль за користуванням та збереженням земель; вдосконалити дію органів, що займаються держконтролем щодо дотримання земельного

законодавства; обробити створення координованих органів для зроблення на міжвідомчій основі контролювання за користуванням землею.

У загальному при оцінці розвитку зрошування та меліорації в Україні, потрібно відзначити, що в районах малого і непостійного природнього зволоження спроектовано велику меліоративну основу зі значними площами земель під полив, що значно впливають на збільшення загальної виробничості степового сухого землеробства і його постійності. Зростання зрошування та меліорації характерне побудовою значних по площі систем меліорації, великою довжиною каналів та відокремленої зрошувальної системи, технічно досконаліми гідроспорудами, опорядження автоматизованою продуктивною поливною технікою, великою працездатністю на поливі. Мінусами відокремлених зрошувальних мереж, що помітно останнім часом, є їх значна енергозатратність і матеріаломісткість, брак безпечного і вигідного обліку води.

Зрошування та меліорація забезпечені потужною будівельною індустрією, мають велику мережу будівельних та монтажних організацій, заводи які випускають дощувальну техніку, а також мають значну кількість засобів для забезпечення механізації при меліоративних роботах. Зрошення в Україні набирає значного розвитку та характеризується значним експлуатаційним рівнем систем меліорації, відбувається впровадження автоматизованих систем для управління водним господарством, а також застосовуються новітні комп'ютерні системи у технологічних процесах.

Зрошування, меліорація та водне господарство мають високе забезпечення потрібними науковими розробками щодо корисного застосування водяних ресурсів, щодо контролю якості води, щодо сплановування корисних методів поливу і землеробства, покращення родючості ґрунтів, вдосконалення екологічного та меліоративного стану землі, що разом дає високу врожайність.

Пропорція частки земель зі значною нестачею природнього зволоження (приблизно 15000000 га), себто тих, яким потрібне додаткове зволоження, і присутніх площ земель з поливом свідчить, про те, що присутній рівень зростання зрошення не відповідає тим потребам в повній мірі для землеробства, щоб підвищити його продуктивність та стабільність. Обрахунки

вказують, на те що стало виготовлення продукції сільського господарства, навіть і в недощові роки, можливо забезпечене при більшенні площ зрошувальних земель до 4,0 - 4,2 млн. га. Сьогодні питання про збільшення площі поливних земель не стоїть. Головним завданням на даний час є розробка та запровадження заходів для покращення їх ужитку, реконструкції та присутнього меліоративного обладнання та підтримка в робочому . стані. Для вирішення надважливих водних, господарсько-екологічних проблем, покращення постійності і дієвості аграрного виробництва, зниження залежності від поганих природніх кліматичних умов при раціональному впровадженні гідромеліоративних методів краще було б з врахуванням всесвітнього навику та своєрідностей сьогодення в Україні спроектувати і запустити механізм держпідтримки й врегулювання економічних взаємних відносин у галузі водного господарства. Він має бути невіддільною складовою державної політики інвестування в аграрну сферу, включаючи в неї:

- вжиття непрямих та прямих впливів державного врегулювання і фінпідтримки водного господарства, в тому числі впровадженням зниженого оподаткування та кредитування, прямого інвестування з бюджету;

- проектування і законодавче впровадження економічних відносин між підприємствами сільського господарства та організаціями водного господарства при введенні часткової проплати за користування водою використовуючи плату за зрошування водою або за послуги з меліорації;

- надання дотацій під «Комплексну програму розвитку меліорації земель та поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених угідь»;

- зміну схеми інвестицій внаслідок значного збільшення в їхньому об'ємі частини витрат на реконструкцію й технічне переоснащення та зниження затрат на будівництво;

- забезпечення за рахунок бюджету ремонтів та підтримуванні в хорошому техстані іригаційної і меліораційної техніки, перш за все тої, яка виготовляється за кордоном, а нарощення виготовлення вітчизняної меліоративної техніки;

- першочергове застосування бюджетних кредитів для оплати суцільних вкладів в гідромеліоративне будівництво на привілейованих умовах ;
- компенсація бюджетом частки відсотків по кредитах, які отримані підприємствами сільського господарства у банках на реконструкцію, будівництво й технічне переоснащення внутрішньої меліоративної мережі;
- придбання за кошти бюджету дозволів та технологічних новинок для виробництва новітньої високопродуктивної та енергозберігаючої техніки;
- вдосконалення за бюджетні кошти фахівців для управління та експлуатацією меліоративними системами при державній підтримці;
- ціленаправлене фінансування за рахунок бюджету науково-дослідних, проектних, розвідувальних робіт із розроблення енергозберігаючих, водозберігаючих та ресурсозберігаючих технологій у галузі меліорації земель і водного господарства;
- впровадження обов'язкового страхування у сфері водного господарства [11, с. 92].

3.2. Напрямки для вдосконалення користування землями сільськогосподарського призначення

Земельні ресурси України дізнають регулярного техногенного та природнього впливу криз не внутрішні чинники, передусім хибні наслідки від аварій, стихійних явищ, та катастроф, що набагато погіршують покази земельних ресурсів та значимість землі як головного знаряддя для виробництва сільського господарства.

Екологічне страхування у сукупності інструментів економічної відповідальності є першочерговим, з тим що виконує запобіжний, контрольний, соціальний, компенсаторний та інвестиційний обов'язок. При цьому ненавмисно завдана екологічна шкода повністю ліквідуватиметься за рахунок коштів страхових компаній. Екологічне страхування як інструмент екологічної політики, окрім фінансування ще й виконує подразнюючу функцію.

Екологічне страхування стає актуальним в теперішніх умовах, себто підвищення техногенного навантаження на природне середовище і згідно з чим збільшення імовірності підвищення чисельності стихійних явищ. Ці відмінні явища здатні завдати значних збитків земельним ресурсам, тобто: зменшення родючості ґрунтів; некоректність газообмінних, теплообмінних та вологообмінних процесів; зниження рослинної маси та потрапляння кисню в атмосферу; порушення середовища існування біоорганізмів, які мешкають у ґрунті [19, с. 267–268].

Згідно із Законом України «Про страхування», страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових надходжень, що формуються шляхом сплати фізичними та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів. Метою екострахування є відшкодування збитку, що заподіяний у результаті забруднення навколишнього природного середовища скидами і викидами, а також фінансова стимуляція на зниження обсягу екоризику виробництв.

Держава не байдужа до розвитку екострахування, тому що в цьому випадку держкошти вже не є тільки одним джерелом відшкодування збитків, що з'являються внаслідок різноманітних техногенних катастроф та аварій, також впровадження страхування цивільної відповідальності знизить тиск на місцевий і держбюджет, підсилить відповідальність об'єктів господарювання.

До функцій екологічного страхування належать:

- компенсаційна;
- превентивна;
- природоохоронна;
- соціальна;
- контролююча;
- інформаційна [14, с. 189].

Відносини, пов'язані з екологічним страхуванням, мають бути

врегульовані майбутнім законом про екологічне страхування. У ньому, зокрема, слід визначити екологічні ризики і події, з якими пов'язується екологічне страхування, сферу його застосування, установити порядок здійснення обов'язкового екологічного страхування, мінімальні розміри страхового покриття цивільної відповідальності за екологічну шкоду, визначити особливості економічного регулювання діяльності, на яку поширюється обов'язкове екологічне страхування, обґрунтувати організаційні засади екологічного страхування, порядок отримання ліцензій на здійснення цього виду страхування, вирішити інші питання, пов'язані з організацією страхування відповідальності за екологічну шкоду [14, с. 170, 121].

Аналізуючи дослідження вчених, розуміємо, що екологічне страхування є перспективним та дієвим джерелом забезпечення економічної стійкості, яке буде, з одного боку, еколого-економічним інструментом захисту земель від негативних природних і техногенних впливів, а з іншого – системою компенсації збитків за завдану шкоду [19, с. 268; 25, с. 680]. Екологічне страхування є елементом національної безпеки, оскільки його здійснення сприяє забезпеченню одного з основних принципів земельного законодавства – пріоритету вимог екологічної безпеки.

У ринкових умовах екологічне страхування набуває надзвичайно важливого значення, оскільки, як уже зазначалось, є дієвим економічним важелем у системі раціонального використання земель. Проте в умовах економічної кризи та перехідної економіки України він ще не набув необхідного поширення. Для розвитку даного питання необхідно розробити та прийняти закон «Про екологічне страхування».

Екологічне страхування – це вид страхування, при якому потенційно небезпечний об'єкт господарювання страхує себе від можливих негативних наслідків, що можуть виникнути в процесі його діяльності, а страхування земель – це вид страхування, при якому власник або землекористувач страхує земельну ділянку від можливих негативних явищ, зумовлених природними та антропогенними чинниками.

Якщо говорити про страхування земель, то ця проблематика

малодосліджена в сучасних публікаціях. Існуючі дослідження щодо страхування земель розглядаються тільки в контексті екологічного страхування природних ресурсів. Проте страхування земель, а особливо земель сільськогосподарського призначення, має свої особливості, які необхідно врахувати. Науковець В. В. Ткаченко вважає, що об'єктом страхування при страхуванні земель сільськогосподарського призначення виступають землі сільськогосподарського призначення, а предметом – збиток, заподіяний внаслідок впливу природних і антропогенних процесів. Страховим випадком є забруднення земель внаслідок шкідливих викидів промисловості і сільськогосподарських підприємств [38, с. 119].

Страхування є одним із методів управління ризиком у природокористуванні. Ризик природокористування являє собою імовірність виникнення подій з негативними економічними, соціально-економічними і екологічними наслідками, вираженими у формі збитку. Ризиком у сільськогосподарському землекористуванні, на думку А. О. Кошеля, необхідно називати небезпеку ймовірної втрати чи погіршення природних властивостей землі (верхнього родючого шару) або недоотримання доходів у результаті нераціонального використання земель сільськогосподарського призначення порівнянно з раціональним їх використанням у процесі проведення господарської діяльності [20, с. 15]. Він також наводить власний перелік видів страхування ризиків під час використання земель: страхування відповідальності осіб, що виконують гірничо-добувні, будівельні та інші роботи, пов'язані із зніманням родючого шару ґрунту, за непроведення рекультивації; страхування при володінні та користуванні земельною ділянкою; страхування процесу актуалізації вартості земельної ділянки; страхування при оренді земельних ділянок; страхування при іпотечі земель; страхування при проведенні торгів; страхування ризиків при проведенні державного земельного кадастру; страхування ризиків грошової оцінки земель природно-заповідного фонду; страхування при вилученні земельних ділянок, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності [20, с. 11].

Екострашування меліоративного комплексу – це метод відшкодування ймовірності виникнення екологічних та економічних ризиків при користуванні меліорованими землями та підняття відповідальності власників даних систем. Екострашування стосовно даного виду дозволить утворити страховий фонд для здолання результатів природних і техногенних небезпек. Потреба в запровадженні екострашування на даних об'єктах зв'язана теж зі зниженням екології меліорованих земель, зносу споруд на системах меліорації та зі зміною власності на ці об'єкти [14, с. 46].

Ліцензії на страхування ризиків в аграрній сфері в Україні отримали біля 200 компаній, але практично працюють приблизно 20 з них. Дані СК мають малий досвід у розробці страхових продуктів (програм). Українські страхові компанії пробують впроваджувати практику закордонні компаній без врахування законодавчої бази в нашій державі. Брак розуміння призводить до низької культури та неякісного опрацювання страхових продуктів. Окрім цього, страхові компанії, конкуруючи, часто демпінгують платежі на страхування ризиків сільського господарства. Потрібно розуміти, що ціна якого-небудь страхового продукту спирається на статистику, що відображає суть ризику і відповідає нагальним розрахункам тарифів. Саме це потребує значних інвестицій. При страхуванні врожаїв, такими показниками є врожайність культур і метеорологічні дані [4, с. 30].

У порівнянні можемо проаналізувати досвід більш розвинених країн (наприклад США, Канади, Іспанії). Там держава надає субсидії на страхування з понад 100–150 програм і щорічно чисельність культур і страхових програм примножується. Це досить вигідно виробникам, через це страхові компанії пропонують сотні різноманітних продуктів, держава співфінансує страховиків і надає їм допомогу при розрахунку тарифів для аграрного страхування і регулярно їх переглядає (1раз на 3роки). Такий досвід є можливість застосувати в Україні, так як за останні роки на нашій території знищено тисячі гектарів сільськогосподарських земель, що належали підприємствам та приватним власникам, внаслідок повеней. Відповідно до статистичних даних, є пошкоджено 10052,1 га посівів сільськогосп культур на площі в 5764 га вони

загинули; у Закарпатській області затоплено 1752,57 га сільськогосп угідь та 1 207,17 га приватних земель; в Івано-Франківській області було затоплено 35,4 тис. га земель, знищено - 358,3 га; у Вінницькій області на 825,797 га було знищено врожай; у Тернопільській області було пошкоджено 9025,3 га сільськогосподарських угідь.

Чисельність компаній, які надають страхові послуги в даній сфері, збільшилась до 37, компанія в середньому застрахувала 33 господарства загалом площею близько 18 тис. га (1 га – 42,73 грн). Однак у більшості регіонів в 2006 році працювало лише дві страхові компанії. У 2009 році аграрії почали страхувати культури, які раніше не страхувалися або страхувалися в невеликому обсязі, наприклад льон, цукровий буряк, кукурудза й соняшник. Найбільшу питому вагу в страхуванні сільгоспкультур мали ріпак і пшениця [2, с. 29].

У результаті аналізу останніх публікацій щодо теоретичних аспектів страхування земельних ділянок [15, с. 167; 27, с. 35] можна виділити три групи ризиків, які можуть виникати у процесі використання земель:

- природні;
- техногенні;
- організаційно-правові.

В сучасних реаліях ринку нерухомості постійно існує небезпека визнання недійсною угоди купівлі нерухомого майна. Жоден покупець не може бути застрахованим від цього. Законодавство передбачає ряд причин, згідно яких угода купівлі-продажу може бути визнана недійсною згідно рішення суду. Якщо так станеться то, власник майна попадає в складне становище. Втрачаючи надбане майно, повернення коштів буде під питанням. У даному випадку на захист майнових інтересів може пристати страхування від шкоди у наслідок визнання недійсними угоди купівлі-продажу. Договір страхування може бути складий, як на користь страхувальника так і на користь застрахованої особи. Даний вид страхування є можливість застосовувати як окремий продукт, а також разом із страхуванням майна при підписанні угоди купівлі-продажу нерухомого майна [24, с. 35].

Страхова компанія може скористатися правом регресу у тому випадку, коли з вини фізичної або юридичної особи стався випадок, себто компенсування завданої шкоди за рахунок винної сторони. Застрахованою також буде цивільно-правова відповідальність страхувальника за заподіяння шкоди майну третьої особи і навколишньому середовищу як наслідок діяльності, що пов'язана з володінням та (або) експлуатацією рухомого та нерухомого майна власника, тимчасового власника, орендаря, наймача. У разі суттєвого пошкодження застрахованої земельної ділянки страхове відшкодування слід визначати в розмірі вартості витрат на рекультивацію земельної ділянки до стану, в якому вона перебувала до настання страхового випадку, але не більше від страхової суми, обумовленої договором. При заподіянні шкоди земельним ділянкам третіх осіб розмір страхового відшкодування має визначатися розміром витрат на відтворення з урахуванням ступеня, характеру пошкодження, зафіксованого у відповідному акті огляду знищеного або пошкодженого майна, але не більше від суми, необхідної для придбання подібного за функціональними та вартісними характеристиками майнового об'єкта і розміру ліміту зобов'язань страховика, визначеного договором [24, с. 36].

Екострахування земельних ресурсів відноситься до підприємств сільського господарства, які ведуть діяльність на землі і їхня діяльність може завдати пошкодження верхнього шару та другі негативні наслідки. Беззаперечно, кращим було б обов'язкове екострахування даних об'єктів, але краще буде стимулювання підприємств до добровільного страхування. Страхувальників можливо зацікавити при допомозі пониження ставки оподаткування доходів для застрахованих підприємств, пониження страхових платежів для підприємств сільського господарства, які використовують техніку та технологію, що не зашкодять навколишньому природньому середовищу, внесення частини страхового платежу державою або органами місцевого самоврядування для підприємств, що раціонально використовують землі протягом тривалого часу.

Страхова компанія може скористатися правом регресу, тобто

відшкодування коштів за рахунок винуватця, що спричинив страховий випадок. Суб'єкт господарювання, що спричинив страховий випадок, виплачує страховій компанії, в якій застраховано об'єкт (страхувальник), і компанія виплачує обґрунтовану страхову суму об'єкта, але цей процес відбувається під жорстким наглядом державного контролюючого органу. Для уникнення конфліктів і непорозумінь між страховиком і суб'єктом, що спричинив страховий випадок, такий механізм повинен бути законодавчо забезпечений та методично врегульований. Також, варто передбачити контроль зі сторони держави за дотриманням даних зобов'язань зі сторони, з вини якої стався страховий випадок.

Дана схема відноситься в основному безпосередньо до страхувальника та до винуватця, з вини якого стався страховий випадок.

Отож, особливо прискіпливо держава має контролювати наступне:

- періоди та повинність виплати страхової суми суб'єктом, який спричинився до страхового випадку;
- повне виконання умов договору між страхувальником і застрахованим у використанні фінансів на відновлення земельних ресурсів;
- вирахування страхових коефіцієнтів, які будуть об'єктивними для усіх сторін договору.

Всесвітня практика показую, що в процесі довгого розвитку відстежується закономірність спеціалізації, концентрації, інтеграції, кооперації аграрного бізнесу. Власне велике виробництво дає можливість ефективніше застосовувати основні та оборотні засоби, новітню техніку і технологію, робітничу силу, спеціалізацію і кооперацію праці; забезпечуючи більш раціональне користування землею, підключаючи систему наукових обґрунтованих сівозмін, привнесення добрив та спостереження за посівами. Збирання врожаю на значних земельних ділянках потребує значно менше затрат в перерахунку на одиницю площі.

Основна задача проекту землеустрою – це встановлення складу та площ, що забезпечать умови раціонального використання земель. Перехід до проектної структури угідь відбувається через процес трансформації.

Трансформація – це процес переведення з одного виду використання угіддя у інший. Трансформація та встановлення місця розташування земельних угідь – завдання комплексне [15, с. 16; 32].

Для встановлення заходів стосовно раціонального землекористування об'єктом вивчення є фермерське господарство «Нива» на території Рава-Руської територіальної громади неподалік с. Липник. Для даного фермерського господарства спроектовано заходи стосовно корисності використання земель.

Площа зазначеного ФГ «Нива» становить 29,9 га, землі даного господарства сформовані із земель в оренді. На території цього господарства знаходяться такі ґрунти: 1а - дерново-приховано підзолисті піщані ґрунти на водно-льодовикових відкладах; 10с - дерново-слабопідзолисті глеюваті легко глинисті ґрунти на водно льодовикових відкладах; 215а – розмиті ґрунти та виходи порід на водно льодовикових відкладах (табл. 4.1).

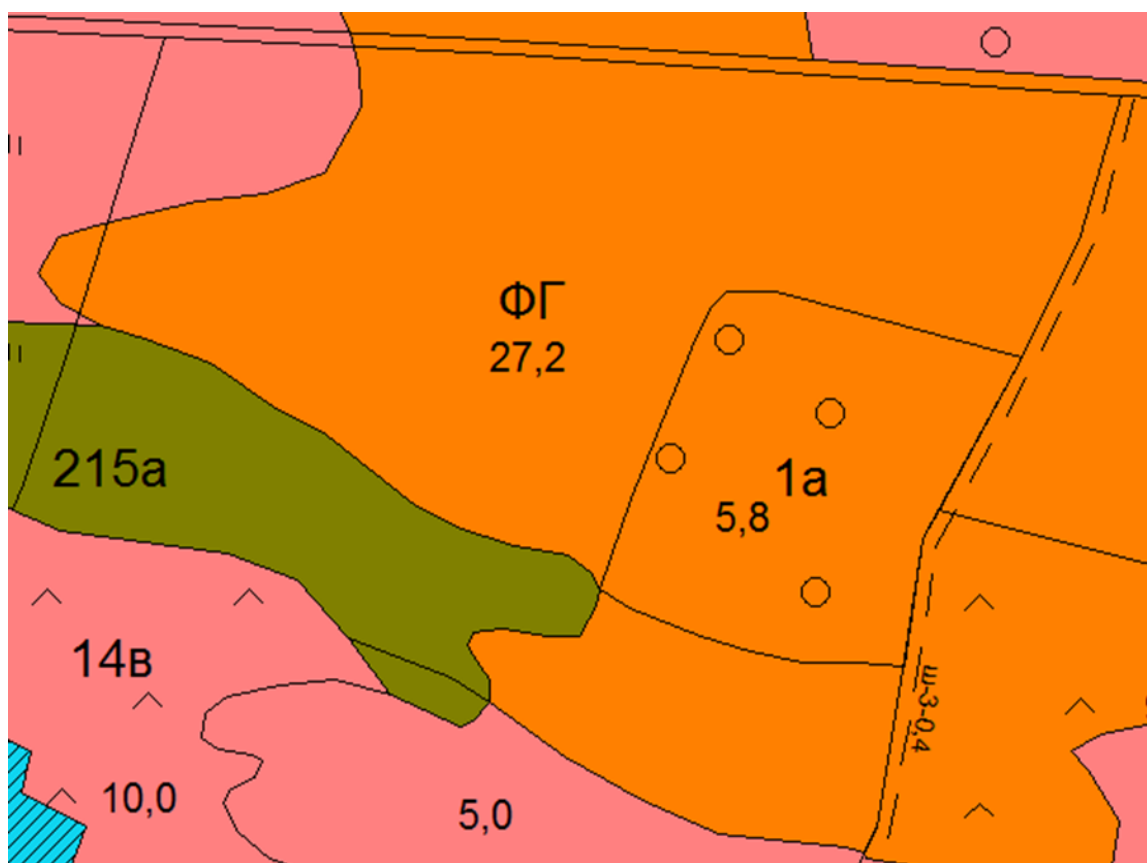

Рис. 4.1. План території фермерського господарства «Нива».

Таблиця 4.1. - Агровиробничі групи ґрунтів

Шифри агрогруп	Назва агровиробничих груп ґрунтів
1а	Дерново-приховано підзолисті піщані ґрунти на водно-льодовикових відкладах
10є	Дерново-слабопідзолисті глеюваті легко глинисті ґрунти на водно льодовикових відкладах, підстелених елювієм щільних карбонатних порід
215а	Розмиті ґрунти та виходи порід на водно льодовикових відкладах

Для більш детального аналізу та пропозицій відносно наступного використання земель потрібно визначити схил території та встановити придатність орних земель.

Результати обчислення в табл. 4.2.

Таблиця 4.2. – Розподіл площі фермерського господарства за ухилами

Угіддя	Загальна площа, га	Площа земель, га			
		0-1°	1-3°	3-5°	5-7°
Рілля	29,9	7,6	15,9	4,9	1,5

Після проведення досліджень землі даного господарства за даними параметрами дозволив виділити слідувачі групи орних земель:

До I групи належать нееродовані й слабоеродовані землі, на схилах до 3°, можна вирощувати районовані культури, всі просапні з використанням інтенсивних технологій, включаючи. На цих землях розмішуються польові сівозміни.

До II технологічної групи належать землі, розташовані на схилах 3 -7° з перевагою незмитих ґрунтів (за наявності також слабо-і середньозмитих). На землях II групи проектується зерно-трав'яні та ґрунтозахисні сівозміни з виключенням розміщення чорного пару, просапних культур (технічні, овочеві, баштанні, кормові коренеплоди, картопля) та інших ерозійно нестійких культур. Для диференціації щільності протиерозійних заходів, у тому числі і агротехнічних, землі II групи поділяють на дві технологічні підгрупи:

Па - схили крутістю 3 -5° без улоговин;

Пб - схили крутістю 5 -7°, а також ускладнені улоговинами схили 3 -5°. На землях технологічної підгрупи Па розміщують зерно-трав'яні сівозміни, а на підгрупі Пб - травопільні ґрунтозахисні сівозміни.

Землі **III технологічної групи** включають схили крутістю понад 7° та деградовані і малопродуктивні землі, господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним. Ці землі виключаються з інтенсивного використання, підлягають залуженню та виведенню з орних земель і трансформації їх у природні кормові угіддя або лісові насадження. Межі між I і II технологічними групами земель одночасно є межами між польовими та ґрунтозахисними сівозмінами. З урахуванням проведеної класифікації придатності орних земель складають картограму придатності земель (рис. 4.2, табл. 4.3).

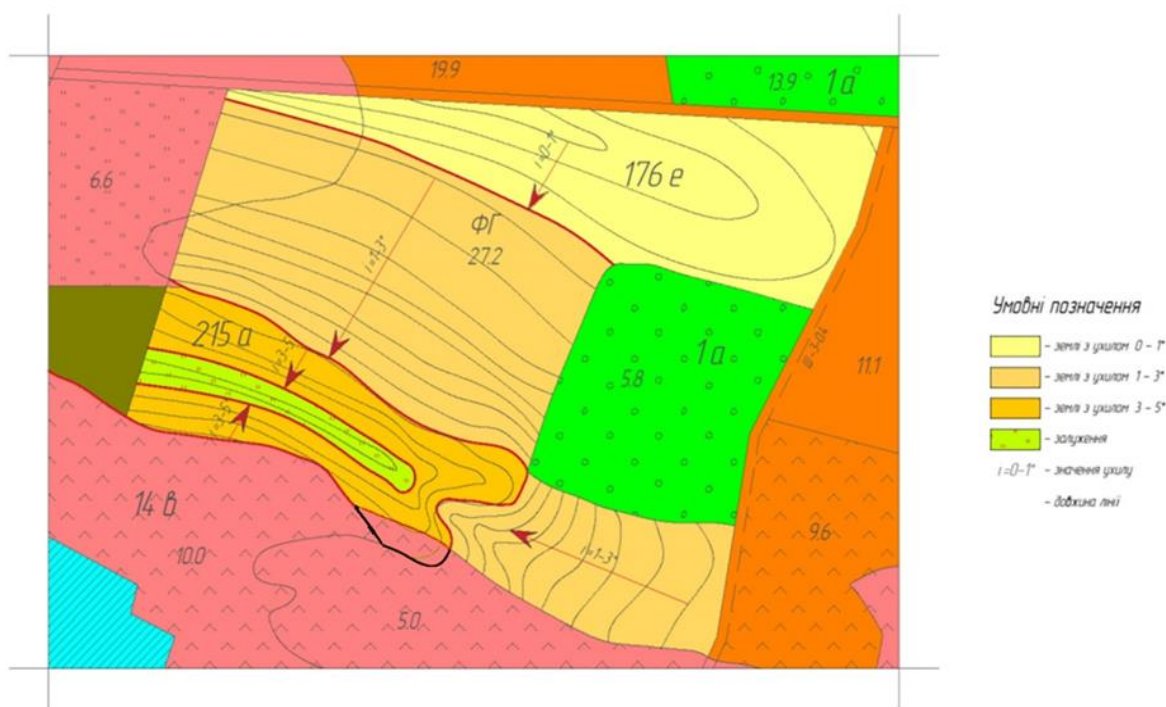

Рис. 4.2. Картограма придатності орних земель.

Таблиця 4.3 - Технологічні групи земель

Угіддя	Загальна площа, га	Технологічні групи земель				
		I		II		III
		Ia	Iб	IIa	IIб	
Рілля	29,9	7,6	15,9	-	4,9	1,5

Згідно результатів, що наведені у таблиці по даному фермерському господарстві розташовані:

- землі інтенсивного використання площею 23,5 га;
- землі обмеженого використання площею 4,9 га;
- днище балки площею 1,5 га.

Приклад проектування територій сільськогосподарських земель фермерського господарства наведені на рис., для якого розроблений проєкт території ріллі, а також подано рекомендовані заходи щодо підвищення рівня використання земель (сівозміна, залуження).

Рис 4.3. Проєкт організації території ріллі.

Було спроектоване наступне рішення: 1) днище балки - залужити; 2) землі більш інтенсивного використання для розташування польової сівозміни; 3) для земель обмеженого використання впровадити ґрунтозахисну сівозміну.

Дане проєктне вирішення повинно дати вигоду, яка буде виражатись у відчутній економії коштів та зменшенні втрат.

Фермерські господарства відмінних регіонів зобов'язані концентрувати зусилля на виготовленні видів продукції, що забезпечують найбільшу

економічну вигоду при аргументованому їх розміщенні. Визначальними економічними чинниками спеціалізації господарства може бути розташування та присутність ринків збуту продукції. Виробникам зручно підвищувати виробництво тієї продукції, на яку є постійний попит. Часті проблеми із збутом продукції призводять до небажання підприємств від їх вирощування, не враховуючи навіть на те, що для даного виробництва є сприятливі природно-кліматичні умови [13, с. 144].

Сівозміни є базисом стабільності рільництва, адже вони позитивно позначатися на всі вагомні ґрунтові режими, найперше, поживний, а також водний, повітряний і тепловий, визначаючи, в свою чергу, весь комплекс умов розвитку агробіоценозу, основною складовою частиною якого є зелені рослини.

Звідси можна зробити висновок, наскільки сприятливі ґрунтові умови для існуючої спеціалізації галузей і головне — для спеціалізації землеробства і яким повинен бути його напрям у перспективі за умови неухильного підвищення родючості ґрунтів.

Дана умова може забезпечитися, коли склад і розміщення угідь, сівозмінних масивів та полів у сівозмінах, так само як і форма посівів, враховують згідно з даними про придатність ґрунтів. Враховують між іншим також те, що склад та розміщення посівів визначаються також і зональними умовами вірної почерговості культур у сівозміні. У певних підприємствах сільського господарства розміщення посівів уточнюють глибинною обґрунтованою організацією території. Послідовна узгодженість забезпечується визначенням екологічно орієнтованого застосування на регіональному рівні, а також на окремих земельних ділянках.

Дані про корисність ґрунтів для вирощування сільськогосп культур визначають можливості сільгосп підприємства відносно виготовлення окремих видів продукції. Найважливіший та найбільш відповідальний момент, а саме організування екологічного орієнтованого використання земельних ділянок, проводиться на основі мапи придатності ґрунтів для вирощування певних культур. Вони є основним орієнтованим документом для безпечного екологічного застосування землі, де вказуються покази якості ґрунтів.

Підбір культури у сівозмінах а також їх заміна була здійснена відповідно до спеціалізації господарства, відповідно до постанови КМУ № 164 від 11.02.2010 р. Враховуючи територію контурності господарства, по площі ріллі 23,5 га спроектовано польову сівозаміну, а також по площі 4,9 га впроваджено сівозміну для захисту ґрунту (табл. 4.4).

Таблиця 4.4 – Експлікація земель по полях сівозміни

Вид сівозміни	Загальна площа, га	Середній розмір поля, га	Номер поля			
			I	II	III	IV
Польова	23,5	5,9	5,9	5,9	5,9	5,8
Ґрунтозахисна	4,9	1,2	1,3	1,3	1,1	1,2

Отож, відхилення від середньої площі поля в допустимих межах - для польової до 10 %, для ґрунтозахисної сівозміни – до 20 %.

Схеми чергування сільськогосподарських культур в сівозміні:

Ґрунтозахисна запроектована з таким чергуванням сільськогосподарських культур:

- 1) Багаторічні трави;
- 2) Озима пшениця;
- 3) Гречка;
- 4) Ярий ячмінь.

Польова сівозміна запроектована з наступним чергуванням культур:

1. Б. трави;
2. картопля;
3. гречка;
4. овес з підсівом б. трав.

Поля сівозмін запроектовані з врахуванням ґрунтових умов та рельєфу, міжряддя та посів культур будуть розміщені впоперек схилу.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЗЕМЛЕВПОРЯДНИХ РОБІТ

Завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною. [Закон України Про охорону навколишнього природного середовища]

Передбачені Земельним кодексом заходи з охорони земель спрямовані на боротьбу з природними та штучними процесами, які погіршують стан ґрунтів. До них належать заходи по запобіганню ерозії ґрунтів: організаційно-господарські - правильне розміщення на землі різних господарських об'єктів, систематичне спостереження за станом земель і правильністю їх використання; агротехнічні - застосування належних засобів обробітку ґрунту та вирощування сільськогосподарських культур, введення спеціальних протиерозійних сівозмін; лісомеліоративні - влаштування лісозахисних насаджень. Законом передбачені гранично допустимі концентрації хімічних, радіоактивних та інших шкідливих речовин у ґрунті і порядок їх визначення. Господарська та інша діяльність, яка зумовлює забруднення земель і ґрунтів понад встановлені гранично допустимі концентрації небезпечних речовин, забороняється [5].

На території в сільськогосподарських підприємствах зустрічаються випадки забруднення ґрунтів надлишком мінеральних добрив, пестицидами, паливно-мастильними матеріалами, стічними водами тваринницьких комплексів, і також стоками промислових та переробних підприємств та побутовими стоками. Також можливі механічні забруднення камінням ґрунтового шару, значна забур'яненість ґрунтів. Це призводить до деградації ґрунтів, знижує їх родючість, ускладнює їх

обробіток, виводить певні площі землі з сільськогосподарського вжитку, зменшує площі орних земель.

З метою охорони земельних ресурсів району необхідно:

- провести ґрунтозахисні та водоохоронні роботи, які дозволять підвищити врожайність сільськогосподарських земель;
- запобігти забрудненню земель пестицидами, нафтопродуктами, відходами виробництва та іншими хімічними речовинами;
- посилити контроль за використанням засобів захисту рослин;
- знайти шляхи використання відходів рослинництва та тваринництва;
- провести рекультивацію земель, повернення до природного стану порушених в результаті діяльності людини земель;
- забезпечити реалізацію комплексних заходів щодо охорони земель від шкідливих процесів, недопущення розміщення, будівництва та експлуатації об'єктів, що негативно впливають на стан земель.

Природоохоронні заходи зі збереження лісу передбачають його поновлення, лікування від шкідників та хвороб, раціональну вирубку лісу для використання у виробництві, розробку ефективних технологій, які зберігають і поновлюють ліс. Стан навколишнього природного середовища значною мірою визначається рівнем лісистості та якісним станом лісів. Ліси виконують захисні водоохоронні та санітарно-гігієнічні функції. Однак вони інтенсивно експлуатуються, гинуть від пожеж, внаслідок недбалого відведення земель з вирубкою під різного виду будівництва. Значну шкоду наносять лісним ресурсам пожежі, кислотні дощі [22, с. 76-77].

Вода є незамінною складовою існування і розвитку життя на Землі. Легка доступність води для більшості людей призвела до того, що на неї почали дивитися як на невичерпний дар природи. Значний вплив на сільськогосподарське виробництво мають кількість опадів, водозабезпеченість території, обсяг і якість води в різних природничо-економічних зонах України [28, с. 512-513]. З огляду на стан поводження з відходами в районі, пріоритетними напрямками в сфері поводження з відходами є: подальша організація роздільного збору сміття; вжиття заходів, спрямованих на

зменшення небезпечних властивостей відходів; контроль за збором та вивезенням побутових відходів; здійснення заходів Програми поводження з токсичними відходами.

Тваринний світ є важливою частиною біосфери нашої планети. Разом з рослинами тварини відіграють значну роль в міграції хімічних елементів, яка лежить в основі існуючих і природі взаємозв'язків. Рослинний світ, або флора, дуже чутливо реагує на зміни екологічних факторів і є чітким показником обсягу антропогенного впливу на природу. Рослини – найбільш беззахисні перед діяльністю людини, й з урахуванням сучасного стану біосфери їх охорона стала нині важливим комплексним міжнародним завданням.

Для охорони флори та фауни необхідними заходами є: застосування біологічних методів захисту рослин для зменшення доз внесення хімічних засобів, що спричиняють загибель корисних тварин та рослин в агроландшафтах.

Проекти створення приватних підприємств у сфері агропромислового виробництва, реформування і реструктуризації господарської та іншої діяльності повинні містити матеріали щодо всебічної оцінки їхнього впливу на навколишнє природне середовище і здоров'я населення. Ця оцінка здійснюється з урахуванням вимог природоохоронного законодавства, екологічної місткості конкретної території й стану довкілля на території, де планується розміщення агропромислових об'єктів, а також екологічних прогнозів, перспектив соціально-економічного розвитку сільськогосподарських підприємств та інших виробництв в АПК, їхнього сукупного негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Підприємства, організації й окремі агропромислові товаровиробники, які розміщують, проектують, будують, реконструюють, технічно модернізують, вводять у дію нові виробничі об'єкти тощо, функціонування яких може негативно впливати на стан довкілля або завдавати шкоди здоров'ю людей, зобов'язані подавати органам Мінекології на місцях спеціальні заяви з метою одержання відповідних дозволів. Чинне природоохоронне законодавство України забороняє уведення в дію підприємств, споруд та інших

агропромислових об'єктів, на яких у повному обсязі не забезпечується дотримання всіх екологічних вимог.

Екологічна ситуація на території Рава-Руської територіальної громади, характеризується відносною стабільністю показників - однак багато проблем потребують вирішення. Потенціальним джерелом впливів на навколишнє середовище є:

1. Полігон складування твердих побутових відходів, розташований на землях Рава-Руської міської ради і призначений для складування і зневаження ТПВ житлових, громадських будівель, установ, підприємств торгівлі та громадського харчування, а також вуличного, садово-паркового, будівельного сміття і промислових відходів III і IV класу небезпеки, на складування яких є дозвіл місцевих органів санітарно-епідеміологічних та екологічних служб і пожежної інспекції.

2. Водопостачання та водовідведення. Каналізаційні очисні споруди повного технічного та біологічного очищення та головна каналізаційна насосна станція, які є важливим елементом захисту водних об'єктів і довкілля в цілому. Незадовільний технічний стан та високий рівень зношеності основних фондів систем питного водопостачання та застосування застарілих технологій та обладнання у водопровідних системах.

3. Стан озеленення на території Рава-Руської Міської ради потребує подальшого розширення та коригування. Зелені насадження в придорожній смузі, парках, скверах, кладовищах, переважно тополі, липи, клени, акації висаджені в 60-70 -х роках XX століття досягли вікової межі і потребують негайної заміни в зв'язку із тим, що більшість із них фаутні (заражені омелою) і знаходяться в аварійному стані; загрожують безпеці людей, будівель, споруд та автотранспорту.

Враховуючи реальний стан довкілля, який сформувався на території територіальної громади, основними завданнями міської програми охорони навколишнього природного середовища та пріоритетними напрямками екологічної політики є:

- запобігання забруднення підземних та поверхневих вод.

- покращення санітарно-екологічного стану водних об'єктів.
- покращення санітарно-екологічного стану природних джерел.
- забезпечення мешканців населених пунктів якісною питною водою.
- зменшення викидів забруднюючих речовин та покращення стану атмосферного повітря.
- підвищення якості атмосферного повітря, нарощення лісового фонду та раціональне використання ресурсів деревини.
- охорона і раціональне використання земель.
- озеленення, благоустрій міста; збереження природно-заповідного фонду.
- розвиток сфери поводження з твердими побутовими відходами.
- екологічна освіта і виховання мешканців громади.
- сприяння реалізації громадських екологічних проєктів.

Виконання міської програми охорони навколишнього природного середовища дасть можливість забезпечити:

1. Реалізацію Державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища: поліпшення екологічної ситуації, екологічного балансу населених пунктів громади.

2. Досягнення покращення екологічної ситуації на території буде проводитись в двох напрямках:

а) впровадження заходів, спрямованих на зменшення прямого та опосередкованого впливу людей і господарств на природу в цілому та окремі її елементи;

б) впровадження заходів, спрямованих на підвищення екологічного рівня території.

Впровадження заходів програми дозволить досягти наступних результатів:

- збереження водного балансу; відновлення, підтримка в належному стані джерел питної води;
- зменшення викидів і скидів забруднюючих речовин до навколишнього природного середовища;

- забезпечення норм санітарно-екологічного стану води та атмосферного повітря.
- забезпечення належної якості надання послуг у сфері поводження з твердими побутовими відходами, водопостачання та водовідведення населенню Рава-Руської міської територіальної громади;
- покращення стану земель Рава-Руської міської ради шляхом ліквідації стихійних звалищ ТПВ, запобігання їх утворенню;
- підвищення рівня організації роботи з населенням щодо поводження з ТПВ;
- покращення стану зелених насаджень на території Рава-Руської міської ради за рахунок знесення аварійних, фаутичних дерев та сухостою, пухонесучих тополь, розширення паркових зон, боротьба з бур'янами та амброзією, озеленення вулиць на території населених пунктів громади.
- мінімізація негативних санітарно-епідемічних ризиків та покращення стану екології за рахунок збільшення обсягів лісових насаджень.

РОЗДІЛ 5

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЦИВІЛЬНА ОБОРОНА

Державна політика в галузі охорони праці визначається відповідно до Конституції України Верховною Радою України і спрямована на створення належних, безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням [34].

В сільськогосподарських підприємствах роботою з питань охорони праці займається служба охорони праці, яку очолює інженер з охорони праці. Функціонування та результативність роботи служби з охорони праці у господарствах району є задовільною. Всі працівники підприємств при прийнятті на роботу та у процесі роботи проходять інструктаж щодо охорони праці, надання першої медичної допомоги потерпілим, а також про правила поведінки в разі виникнення аварій відповідно до типового положення, затвердженого Державним комітетом України по нагляду за охороною праці.

Спеціалісти землевпорядного профілю працюють в достатньо добрих умовах. Серед цих спеціалістів проводиться інформування щодо травм, які вони можуть одержати в результаті неналежного проведення топографо-геодезичних, землевпорядних робіт.

В маршрутах рух бригад спеціалістів має бути організований та здійснюватись під керівництвом керівників бригад. Маршрути пересування затверджуються технологічною схемою виконання робіт та узгоджені з керівником відділу земельних ресурсів. Переходи та переміщення працівників в населених пунктах допускається тільки в випадках необхідності.

За останні роки серед спеціалістів землевпорядного профілю випадків виробничого травматизму не спостерігалось. Землевпорядні роботи повинні виконуватись згідно вимог щодо організації ведення польових знімальних робіт: 1) перед початком повідомляються органи влади; 2) підрозділи, які проводять польові роботи забезпечуються транспортними засобами та необхідним обладнанням; 3) на період проведення робіт розробляються плани заходів щодо охорони праці та пожежної безпеки; 3) розробляються маршрути

проведення знімальних робіт.

Виконання знімальних геодезичних робіт на автодорогах необхідно узгодити заздалегідь з місцевими органами дорожньої служби України. При виконанні даних робіт на різних магістралях працівники мають бути одягнені в демаскуючий одяг. На необхідній відстані по обидва боки треба виставити попереджувальні знаки. При зніманні на проїжджій частині дороги та на залізниці необхідно виставляти двох сигнальників щоб попереджувати про наближення транспорту. Коли проводяться роботи на автомагістралях забороняється: 1) виконання робіт в туман, заметіль, ожеледицю; 2) залишати без нагляду геодезичні інструменти та обладнання; 3) пролазити під вагонами і перетягувати інструменти, проходити між вагонів, якщо віддаль між ними менша ніж 5 м; 4) використання замість вішок сторонні предмети, що створюють аварійний стан при провішуванні ліній на дорозі.

Працівники, що приймаються на роботу в проектно-розвідувальні підприємства, мусять мати спеціальну технічну освіту чи підготовку, здійснити навчання щодо правил техніки безпеки і охорони праці, отримати допуск до виконання проектно-пошукових робіт через здачу іспиту. В геодезичні організації, що виконують польові роботи забороняється прийом на роботу працівників, яким ще не виповнилося 18 років. До виконання проектних робіт допускаються особи, що пройшли відповідний інструктаж по виконанню виробничих завдань.

До виїзду в поле складають схему маршруту, де вказують важливі небезпечні місця та порядок руху бригади. При перевезенні людей призначаються працівники, які відповідають за безпеку перевезення разом з водієм. На робітниках під час роботи на дорожньому полотні має бути одягнена сигнальна форма оранжевого кольору. Під час зйомок забороняється залишати без нагляду обладнання та інструменти на проїзній частині дороги. Також при виконанні знімальних робіт на дорозі потрібно встановити регулювальника на відстані 50-100 м від місця роботи з обох сторін та встановити знаки обмеження швидкості [34].

Для організації та здійснення заходів захисту населення від надзвичайних

ситуацій Верховною Радою України 3 лютого 1993 року прийнятий Закон „Про цивільну оборону" та ряд інших нормативно-правових актів. Згідно із цими документами виконавчі органи влади в районі в межах своїх повноважень повинні забезпечувати вирішення питань цивільної оборони та здійснювати заходи щодо захисту населення під час надзвичайних ситуацій різного походження.

Адміністрацією підприємств проводиться робота щодо забезпечення цивільного захисту населення та працівників. Зокрема створені штаби цивільної оборони ЦО в господарствах, які очолюють директори підприємств. В районі функціонують служби і формування, що забезпечують різні галузі і об'єкти від НС, це зокрема такі служби: служби оповіщення, медична служба, служби зв'язку, аварійно-технічні служба, служби захисту рослин та тварин. В районі розміщено багато потенційно небезпечних об'єктів, при аварії на яких можливі викиди небезпечних і токсичних речовин. До таких відносяться високовольтні ЛЕП, підземні газопроводи та лінії зв'язку, пошкодження яких загрожує життю людей і населених пунктів.

З метою захисту населення від надзвичайних ситуацій в районі діють медична служба та пожежна служби. В приміщеннях навчальних закладів, установ та підприємств району обладнані планами евакуації, щитами із засобом пожежогасіння та іншими дистанційними приладами, вогнегасниками, засобами індивідуального захисту. Водіїв транспортних засобів і забезпечують спецодягом, засобами індивідуального захисту, автотранспорт обладнують вогнегасниками. Недопускається також використання несправного автотранспорту на сільськогосподарських роботах [30].

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Зважаючи на складну ситуацію у сфері екології та економіки, політиці держави варто звернути увагу на еколого-економічну безпеку. Суспільство наблизилось до ризикованої межі господарського застосування сировини і керування відходами, через те, що може виникнути протиборство за ресурси, що потрібні для життя. Людство збагнуло потребу екологізації виробництва, мета якої є отримання максимальної користі (соціальної або економічної) і домогтись при цьому мінімальних екологічних викидів або при їх відсутності загалом.

Очевидно, що для вирішення даної проблеми потрібне моделювання майбутнього екологічного, збалансованого, природнього середовища, тобто екосфери та економічного забезпечення, яке потрібне для здобутку балансу в екології та головної мети: вироблення сільськогосподарських продуктів, які необхідні суспільству за асортиментом, якістю і кількістю.

Перш за все, потрібно взятися за вірне спрямування діяльності громад на кооперування стратегічних соціально-економічних завдань, науково-технічних проєктів підприємств та організацій, які розташовані на їхніх територіях. Важливим завданням є сприяння пошуку й втілення найбільш ефективних форм співпраці всіх учасників громадських процесів, зокрема наукових установ, закладів вищої освіти (ЗВО), виробників товарів, прискорення формування регіонального кластера. Наступний розвиток громад важко уявити без довгострокових планів розвитку, які натомість мають бути інтегровані до природно-економічних, екологічних і соціальних вимог та віддзеркалювати потенціал і потреби громади.

Розбудова фермерських господарств зобов'язує організаційну, матеріальну, фінансову підтримку і допомогу з боку держави та місцевих органів влади. Головним фактором процвітання фермерських господарств є державна підтримка через різноманітні програми. Сприяння з боку держави першочергово вбачається у формуванні ринків збуту, що для малих господарств якщо є значною проблемою на відміну із матеріально-технічним

забезпеченням.

З найперспективніших напрямків розквіту фермерських господарств є вирощування екологічної продукції. Екологічна продукція сільського господарства має стрімко зростаючий попит на ринку. Зростання вирощування екологічно чистої продукції вважається одним із інструментів економічного заохочення правильного використання та охорони земель.

Для розроблення зусиль щодо раціоналізації користування землею об'єктом дослідження є фермерське господарство «Нива» на території Рава-Руської територіальної громади неподалік с. Липники. Для згаданого господарства опрацьовано заходи щодо раціоналізації використання земель.

Площа досліджуваного ФГ «Нива» становить 29,9 га, в якого всі землі орендовані. На території даного господарства розташовані такі ґрунти: 1а - дерново-прихованопідзолисті піщані ґрунти на водно-льодовикових відкладах; 10є - дерново-слабопідзолисті глеюваті легко глинисті ґрунти на водно льодовикових відкладах; 215а – розмиті ґрунти та виходи порід на водно льодовикових відкладах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Богіра М. Особливості організації використання та охорони земель у сучасних умовах. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Економіка АПК*. Львів, 2016. № 23 (2). С.24-28.

2. Богіра М. С., Запотічна Л. В. Можливості використання досвіду США в галузі охорони і використання земель для України. *Вісник Львівського національного аграрного університету: землевпорядкування і земельний кадастр*. 2009. № 12. С. 9–14.

3. Богіра М. С., Ярмолюк В. І. Землевпорядне проектування : теоретичні основи і територіальний землеустрій : навчальний посібник / за ред. к. е. н. М. С. Богіри. Львів: Львівський національний аграрний університет, 2010. 334 с.

4. Бойко Л. О. Проблеми сільськогосподарського страхування в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень*. Вип. 36. Одеса : Одес. держ. екон. ун-т., 2009. С. 28–33.

5. Будзяк В. М. Екологічна ефективність використання земель сільськогосподарського призначення. *Економіка природокористування і охорона довкілля : зб. наук. праць*. Київ : РВПС України НАН України, 2003. С. 152–157.

6. Вилучення з інтенсивного обробітку малопродуктивних земель та їх раціональне використання : методичні рекомендації. За ред. Сайка В. Ф. Київ. Аграрна наука, 2000.

7. Грещук Г. І. Аналіз еколого-економічних характеристик використання земель сільськогосподарського призначення в Україні. *Збалансоване природокористування*. 2017. №4. С. 109-117.

8. Довідник із землеустрою / за ред. Л. Я. Новаковського. 4-те вид., перероб. і доп. Київ : Аграрна наука, 2015. 492 с.

9. Дорош О. Екологічнобезпечний економічний розвиток сільських територій і територіальний землеустрій. *Землевпорядний вісник*. 2011. № 7. С. 30-33.

10. Дудник О. С. Перспективи розвитку фермерства в Україні. Економіка АПК. 2016. 3. с. 92-97.
11. Дорогунцов С.І., Хвесик М.А., Горбач Л.М., П. П. Пастушенко. Екосередовище і сучасність. Т. 5. Управління екосередовищем в умовах регіоналізації: монографія. Київ. Кондор, 2006. 446 с.
12. Дудич Л. В. Застосування економічних важелів в системі раціонального використання сільськогосподарських земель: монографія. Львів: СПОЛОМ, 2016. 154 с.
13. Еколого-економічні засади раціонального землекористування в межах південно-степової зони України: колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., доц. Яремко Ю.І. Херсон: ПП «Резнік», 2018. 180 с.
14. Екосередовище і сучасність : [монографія]. Т. 5: Управління екосередовищем в умовах регіоналізації / [Дорогунцов С. І., Хвесик М. А., Горбач Л. М., Пастушенко П. П.]. К. : Кондор, 2006. – 446 с.
15. Казьмір П.Г., Казьмір Л.П. Землевпорядне проектування: Організація угідь і сівозмін та впорядкування території сівозмін: курс лекцій. Львів: ЛДАУ, 2007. 97 с.
16. Кашенко О. Л. Фінанси природокористування. Суми : Універ. кн., 2000. 421 с.
17. Класифікація сільськогосподарських земель як наукова передумова їх еколого безпечного використання. [Добряк Д.С., Канаш О.П., Розумний І.А., Бабмінбра Д.І.] Київ: Урожай, 2007. 464 с.
18. Кошель А. О. Поняття ризику та його види при використанні земельних ресурсів у ринкових умовах. Вісник Львівського національного аграрного університету : економіка АПК. 2010. № 17(1). С. 164–168.
19. Кошель А. Страхування земель як економічний інструмент їх захисту від природного та техногенного впливів. Шляхи підвищення ефективності використання агроресурсного потенціалу : матеріали Міжнар. наук.-практ. форуму, 23–25 верес. 2009 р. Львів : Львів. нац. аграр. ун-т, 2009. Т. 1. С. 266–269.

20. Кошель А. О. Страхування ризиків при використанні земель сільськогосподарського призначення : автореф. дис. канд. екон. наук / А. О. Кошель. Київ : НУБіП, 2011. 22 с.

21. Кудрик А. П., Дребот О. В. Методологія ефективного використання земельних ресурсів сучасних агроформувань. *Збалансоване природокористування*. 2018. №1. С. 151-154.

22. Макарова Н. С., Гармідер Л. Д., Михальчук Л. В. Економіка природокористування : навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 322 с.

23. Макарова Н. С., Гармідер Л. Д., Михальчук Л. В. Економіка природокористування : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2007. 322 с.

24. Мартин А., Кошель А. Страхування земельних ділянок як спосіб захисту майнових інтересів власників землі. *Землевпорядний вісник*. 2009. № 2. С. 33–36.

25. Мельник Л. Г., Шапочка М. К. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням : підручник. – Суми : Універ. кн., 2007. 759 с.

26. Мицай М. А. Теоретичні основи землевпорядного проектування: курс лекцій. Дубляни: ЛДСГІ, 1995. 92с.

27. Організація сільськогосподарського використання земель на ландшафтно-екологічній основі: за заг. ред. проф. П. Г. Казьміра. Львів: Львів. нац. агроуніверситет, 2009. 254 с.

28. Панченко П. П., Мельник Ю. Ф., Вергунов В. А. Аграрна історія України: Навчальний посібник для студентів і викладачів сільськогосподарських закладів освіти I—IV рівнів акредитації. - К.: ВЦ “Просвіта”, 2007. 532 с.

29. Про страхування : Закон України № 85/96-ВР від 7 берез. 1996 р. [Електронний ресурс]. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>

30. Пістун І. П., Березовецький А. П., Ковальчук Ю. О. Охорона праці в галузі сільського господарства (землепорядкування, геодезія): навч. посібн. Суми: ВТД « Університетська книга », 2006. 375 с.

31. Природа Львівської області / За ред. Геренчука К. І. Львів: видавництво ЛДУ, 1972. 156 с.

32. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо оптимального співвідношення сільськогосподарських культур у сівозмінах різних ґрунтово-кліматичних зон України: Наказ Міністерства аграрної політики України від 18.07.2008 р. № 440/71. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0440555-08>

33. Про землеустрій : Закон України від 22.05.2003 № 858-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. С. 282.

34. Про охорону праці: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 49. С.668

35. Рижок З. Р. Оптимізація структури та підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення. *Збалансоване природокористування*. № 4. 2016. С. 152-156.

36. Сербіна Р. А., Грановська Л. М. Екологічне страхування меліорованих земель – метод компенсації імовірності виникнення еколого-економічних ризиків. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування : технічні науки*. 2011. Вип. 1(53). С. 40–46.

37. Степенко О. В. Фінансово-економічний механізм розвитку земельних відносин у контексті сталого землекористування. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2012. № 3-4. С. 118–124.

38. Ткаченко В. В. Особливості страхування земель сільськогосподарського призначення. *Вісник Сумського національного аграрного університету : фінанси та кредит*. 2011. № 1. С. 118–122.

39. Черевко Г. Фермерство в Україні: міф чи реальність. *Вісник Львівського національного аграрного університету Серія : Економіка АПК*. 2017. 24(1). С. 3-8.

40. Чаплигін О. К. Можливості використання закордонного досвіду здійснення адміністративно – територіальних реформ в Україні. *Державне будівництво*. 2007. № 1. С. 30-41.

41. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>